

Kulturminner og kulturmiljøer

*Utredning av forskningsbehov
2004 - 2014*

**Norges
forskningsråd**

Området for miljø og utvikling

Kulturminner og kulturmiljøer

*Utredning av forskningsbehov
2004 - 2014*

**Norges
forskningsråd**

© Norges forskningsråd 2003

Norges forskningsråd
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 OSLO
Telefon: 22 03 70 00
Telefaks: 22 03 70 01
Publikasjonen kan bestilles via internett:
<http://www.forskningsradet.no/bibliotek/publikasjonsdatabase/>
eller grønt nummer telefaks: 800 83 001

Internett: bibliotek@forskningsradet.no
X.400: S=bibliotek;PRMD=forskningsradet;ADMD=telemax;C=no;
Hjemmeside: <http://www.forskningsradet.no/>

Grafisk design omslag: Norges forskningsråd
Opplag: 300

Oslo, april 2003
Trykksak:
ISBN 82-12-01818-0
Nettpublikasjon:
ISBN 82-12-01819-9

Forord

Som en oppfølging av Miljøverndepartementets NOU 2002:1 ”*Fortid former framtid – Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk*”, og departementets initiativ for å synliggjøre forskningsbehov på feltet, vedtok Områdestyret for Miljø og utvikling 28. august 2002 å nedsette en gruppe for å utarbeidet forslag til forskningsbehov på kulturminner og kulturmiljøer.

Utredningsgruppen leverte sin innstilling 1. mars 2003, og Områdestyret behandlet saken 10. april 2003. Områdestyret tok utredningen for forskning på kulturminner og kulturmiljøer til etterretning og vedtok at den skal legges til grunn for det videre arbeidet på feltet i Forskningsrådet. Programmet *Landskap i endring – bruk og forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer* ble gitt det faglige hovedansvaret for å følge opp utredningen slik dagens programstruktur er. Administrasjonen i Forskningsrådet ble bedt om å følge opp arbeidet på feltet i ny struktur etter omorganisering av Forskningsrådet, med strategiske og organisatoriske grep for å imøtekomme de utfordringene som utredningen framhever.. Områdestyret takket utredningsgruppen for et godt gjennomført arbeid.

Oslo, april 2003
Norge forskningsråd

INNHold

SAMMENDRAG.....	9
KAPITTEL 1. BAKGRUNN.....	13
1.1 OM OPPDRAGET.....	13
1.2 INNSPILL FRA FOU-MILJØER OG FORVALTNING	13
1.3 OFFENTLIGE DOKUMENTER	14
KAPITTEL 2. UTFORDRINGER OG PERSPEKTIVER.....	15
2.1 SAMFUNNSENDINGER OG KUNNSKAPSBEHOV PÅ KULTURMINNEOMRÅDET	15
2.2 KARAKTERISTIKK AV FORSKNINGSOMRÅDET	17
2.3 FAGLIG AVGRENSNING AV KULTURMINNEOMRÅDET	17
2.4 PERSPEKTIVER PÅ KULTURMINNEOMRÅDET	18
2.4.1 <i>Kulturminner og kulturmiljøer som politikkområde og forvaltningsområde - som sosialt felt</i>	18
2.4.2 <i>Kulturminner og kulturmiljøer som kulturprodukt og kulturell praksis integrert i folks hverdag</i>	18
2.4.3 <i>Kulturminner og kulturmiljøer som materiell struktur</i>	19
KAPITTEL 3. OVERORDNET MÅL, DELMÅL OG STRATEGIER FOR FORSKNINGSSATSNINGEN	19
3.1 TRE OVERORDNETE FAGLIGE MÅL	19
3.2 SEKS VIKTIGE STRATEGIER FOR Å NÅ DISSE MÅLENE:.....	20
KAPITTEL 4. KUNNSKAPSBEHOV – KULTURMINNER OG KULTURMILJØER	21
4.1 KULTURMINNER OG KULTURMILJØER SOM POLITIKKOMRÅDE OG FORVALTNINGSARENA - SOM SOSIALT FELT.....	21
4.1.1 <i>Forvaltningsforskning</i>	21
4.1.2 <i>Verdiskaping med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer</i>	23
4.2 KULTURMINNER OG KULTURMILJØER SOM KULTURPRODUKT OG KULTURELL PRAKSIS INTEGRERT I FOLKS HVERDAG	24
4.2.1 <i>Landskapsutvikling og landskapets betydning</i>	25
4.2.2 <i>Kulturminner og kulturmiljøer langs kysten</i>	26
4.2.3 <i>Verdiskaping på regionalt og lokalt nivå med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer</i>	27
4.3 KULTURMINNER OG KULTURMILJØER SOM MATERIELL STRUKTUR.....	28
4.3.1 <i>Kunnskap om landets samlede kulturminnebestand</i>	29
4.3.2 <i>Materialkunnskap og håndverkstradisjoner – konservering og restaurering</i>	30
4.3.3 <i>Tradisjonsbasert kunnskap og verdiskaping</i>	31
KAPITTEL 5. FORSKNINGSFORMIDLING BØR VEKTLLEGGES SPESIELT.....	32
5.1 FORMIDLING FRA FORSKER TIL FORSKER MÅ STYRKES	32
5.2 FORMIDLING MELLOM ULIKE FAGMILJØER PÅ OMRÅDET ER VIKTIG FOR Å UTVIKLE TVERRFAGLIGHET.....	33
5.3 FORSKNINGSFORMIDLING ER VIKTIG FOR GOD KOMMUNIKASJON MELLOM FORSKNING OG FORVALTNING	33

5.4 FORSKNINGSFORMIDLING TIL ALLMENNHETEN GIR FORSTÅELSE, LEGITIMITET OG KORREKTIV	33
5. 5 FORMIDLINGSERFARINGER OG RÅD	34
KAPITTEL 6. KOMPETANSE OG NETTVERK.....	36
6.1 KOMPETANSEN SOM FINNES BØR BLI MER SYNLIG OG TYDELIG.....	36
6.2 FORSKNINGSMILJØENE BØR KOPLES BEDRE SAMMEN I NETTVERK.....	37
6.3 DET ER VIKTIG MED KNOTEPUNKTER FOR STYRKET KOMPETANSE PÅ PRIORITYERTE OMRÅDER.....	37
6.4 MÅLRETTET FORMIDLING OG SYNTETISERING AV FORSKNING MOT KONKRETE BRUKERGRUPPER ER VIKTIG	38
6.5 DET NORDISKE OG INTERNASJONALE PERSPEKTIVET PÅ FORSKNINGEN BØR STYRKES.....	38
KAPITTEL 7. ANBEFALINGER FOR ORGANISERING OG FINANSIERING.....	38
7.1 ORGANISERING	38
7.2 FINANSIERING	41
VEDLEGG	
VEDLEGG 1	45
<i>Utredningsgruppe for forskning på kulturminner og kulturmiljøer.....</i>	45
<i>Mandat</i>	45
VEDLEGG 2	48
<i>NOU 2002:1 Fortid former framtid - utfordringer i en ny kulturminnepolitikk har vært et sentralt grunnlag for utredningsarbeidet.....</i>	48
VEDLEGG 3	50
<i>Om tidligere programmer og erfaringer fra disse</i>	50
VEDLEGG 4	53
<i>Om behovet for en grundig oversikt over kulturminneområdets kunnskapsstatus</i>	53
VEDLEGG 5	55
NORDISK OG INTERNASJONALT SAMARBEID	55

Sammendrag

I desember 2001 ble NOU 2002:1 *Fortid former framtid – utfordringer i en ny kulturminnepolitikk* avlevert. Utredningen peker klart på behovet for mer forskningsbasert kunnskap på kulturminneområdet. Dette er fulgt opp av Norges forskningsråd (Forskningsrådet), der Områdestyret for miljø og utvikling i sitt møte 28.08. 2002 vedtok å nedsette en utredningsgruppe for perioden 01.09. 2002 - 28.02. 2003 bestående av:

- Adm. direktør Anne Sæterdal, Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning (NINA-NIKU), Trondheim, *leder*
 - Professor Reidar Bertelsen, Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø
 - Forskningsleder Svein Bjørkås, Norsk kulturråd, Oslo
 - Førsteamanuensis Bjørg Lien Hanssen, Høgskolen i Bergen
 - Seniorrådgiver Dag Myklebust, Riksantikvaren, Oslo
 - Direktør Audhild Schanche, Universitetssenteret på Svalbard AS, Longyearbyen
 - Forsker Birgitte Skar, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), Oslo
- Seniorrådgiver Tonte Hegard, Miljøverndepartementet, har fulgt utredningsgruppens arbeid
Sekretær for gruppen: Siv Ringdal, etnolog i NIKU.
Kontaktpersoner i Forskningsrådet: rådgiver Solbjørg Rauset og rådgiver Eli Ragna Tærum.
Gruppens mandat følger vedlagt (vedlegg 1).

Perspektiver for forskning på kulturminner og kulturmiljøer

Utredningsgruppen har skissert tre overordnede perspektiver for forskning på kulturminner og kulturmiljøer:

- 1) Kulturminner og kulturmiljøer som politikkområde og forvaltningsarena – som sosialt felt.
- 2) Kulturminner og kulturmiljøer som kulturprodukt og kulturell praksis integrert i folks hverdag.
- 3) Kulturminner og kulturmiljøer som materiell struktur.

Det ligger betydelige kunnskapsbehov innenfor og på tvers av disse perspektivene. Det viktige med denne tilnærmingen er å få fram forskning som ser kulturminnene i et samfunnsmessig perspektiv, som del av en større sammenheng, ikke bare som objekter med en viss historie.

Mål og strategier for programmet

Kompetansen på kulturminnerelatert forskning sitter spredt på mange ulike fagområder og er fordelt på et bredt spekter av forskningsinstitutter, universiteter og høyskoler. Det er få sterke faglige nettverk og få kjente, stabile arenaer der forskere kan møtes for å utveksle kunnskaper. Det er også relativt få sterke, tydelig profilerte kompetansemiljøer. Den mer grunnleggende forskningen og den anvendte forskningen er på mange deler av feltet ikke godt knyttet sammen.

En ny forskningssatsning skal ha som mål å bidra til at:

- Kulturminnepolitikken og forvaltningen i offentlig og privat regi blir mer kunnskapsbasert.
- Kulturminner og kulturmiljøer blir bedre integrert i samfunnet.
- Kulturminner og kulturmiljøer i større grad forvaltes som utgangspunkt for opplevelser, bruk og verdiskaping, samtidig som de tas vare på for fremtidige generasjon.

Utredningsgruppen har skissert seks strategier for å nå disse målene:

- 1) Å styrke *kvaliteten* på norsk kulturminneforskning.
- 2) Å øke kulturminneforskningens *relevans* og konkrete nytte for kunnskapsbrukere.
- 3) Å bidra til en bedre *organisering* av forskningen.
- 4) Å styrke arbeidet med *internasjonalisering* av kulturminneforskningen.
- 5) Å styrke *formidlingen* av kulturminneforskningen, både mellom forskerne og til ulike brukermiljøer.
- 6) Å styrke *tverrfagligheten* innenfor kulturminneforskningen.

Utredningsgruppen har valgt å framheve følgende forskningstemaer som særlig viktige:

- Forvaltningsforskning
- Verdiskaping med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer
- Landskapsutvikling og landskapets betydning
- Kulturminner og kulturmiljøer langs kysten
- Kunnskap om landets samlede kulturminnebestand
- Materialkunnskap og håndverkstradisjoner – konservering og restaurering

En egen satsing på forskningsformidling

Utredningsgruppen har vektlagt forskningsformidling spesielt, og ønsker en egen satsing på dette. Denne kan kort beskrives slik:

- Formidling fra forsker til forsker innenfor kulturminneområdet må styrkes. Dette er nødvendig for å styrke forskningens troverdighet utad og bidra til enda bedre forskning.
- Formidling mellom ulike fagmiljøer som forsker på feltet må styrkes, for å utvikle det tverrfaglige samarbeidet på feltet.
- Formidling mellom forskning og forvaltning er spesielt krevende. Det krever gode strategier for forskningsformidling, for at ny kunnskap skal bli tilgjengelig og anvendbar for en forvaltning som skal være kunnskapsbasert, og som arbeider under tidspress. Formidling til forvaltningen er også et korrektiv for forskningen.
- Formidling til og dialog med allmennheten er viktig fordi det gir legitimitet til feltet, stimulerer lysten til å "ta vare på", og gir nødvendige korrektiv til dagens praksis.

Forvaltning, barn og ungdom, utdanning og næringsliv er diskutert som prioriterte grupper.

Grunnleggende forskning og kompetanseheving

Kulturminner og kulturmiljøer er ofte et marginalt felt innenfor fagområder som har sin hovedfokus på andre temaer. Det kan være en svakhet fordi miljøene blir sårbare og kanskje ikke hevder seg så godt i den interne ressursfordelingen. Det kan imidlertid også være en styrke fordi kulturminneforskningen kan få impulser fra tilgrensende fagmiljøer som kan tilføre nye perspektiver. Utredningsgruppen mener den nye forskningssatsningen bør bidra til:

- Å gjøre den kompetansen som finnes mer synlig og tydelig, slik at lettere når ut gjennom formidling.
- Å kople forskningsmiljøene sammen i nettverk, som kan bidra til kompetanseheving og forskningsformidling, både innenfor forskermiljøene og eksternt til ulike brukergrupper.
- Å etablere knutepunkter og styrke kompetansen på en del prioriterte områder, der samfunnsutfordringene er størst, og der kunnskapen best kan komme til nytte.
- Å styrke formidling og syntetisering av forskning målrettet mot offentlig forvaltning og andre konkrete brukergrupper.
- Å styrke det nordiske samarbeidet og det internasjonale perspektivet på forskningen.

Finansiering og organisering

Utredningsgruppen vurderer behovet for satsingen til å ligge et sted mellom 20 og 30 mill. kroner per år og anbefaler å legge opp til et langsiktig perspektiv (10 år), med evaluering i 2007, ut fra det syn at behovet for å styrke grunnleggende forskning og kompetanseutvikling er betydelig og tar tid å utvikle.

De signaler som er gitt fra Forskningsrådet går ut på en oppstart på 7-10 mill. kroner i 2004 og en mulig vekst til 15-20 mill. kroner etter noen år. Dette er et ressursnivå som ligger i underkant av det som er rasjonelt å organisere som eget program. Med en slik antydning oppstart er det etter utredningsgruppens helhetsvurdering best å integrere satsningen i hovedsak i programmet *Landskap i endring; bruk og forvaltning av kulturmiljø og naturressurser*. Utredningsgruppen anbefaler at det da må vurderes en ny og bredere tittel på programmet, revidering av styringsdokumenter og profilering utad, for å få tilstrekkelig tyngde og bredde på feltet kulturminner og kulturmiljøer. Landskap i endring skal evalueres i løpet av 2004, og dette åpner for muligheter til å justere profil.

Dersom satsingen etter hvert når opp til en årlig bevilgning på 25-30 mill. kroner bør dette revurderes. Det kan eventuelt vurderes å etablere et eget program når *Landskap i endring* går ut i 2007. For de kunnskapsbehovene som ikke passer inn i dette programmet, bør en vurdere samarbeid med andre programmer. Mest aktuelt er *Program for kulturforskning 2003-2007* i Området for kultur og samfunn. Der det ikke finnes andre programmer som dekker de aktuelle temaer, bør Forskningsrådet vurdere å bestille skreddersydde oppfølgingstiltak hos aktuelle FOU-miljøer. En bør også kople seg opp mot nye satsinger, som for eksempel den planlagte satsingen på *planforskning* og *kystsonerforskning*.

Oppfølging

Det kan være hensiktsmessig å etablere en *ressursgruppe* der de ulike bidragsytende departementer, direktorater og Forskningsrådet samarbeider tett for å følge opp og forankre utredningens ulike utspill. Utredningsgruppen anbefaler også sterkt å engasjere *forskningskoordinatorer* for å følge opp i de ulike programmene. Gruppen ber Forskningsrådet vurdere etableringen av slike oppfølgingsfunksjoner, som kan sikre at satsingen blir godt integrert og i gjenge etter intensjonene, på tvers av de ulike programmene.

Foreslåtte oppfølgingsoppgaver er:

- å sørge for god integrering i programmet Landskap i endring,
- å bidra til integrering i de øvrige programmene der det er naturlig,
- å ta initiativ til ulike nettverksdannelser og følge disse til de er selvgående,
- å bygge formidlingsarenaer mellom forvaltning og forskning,
- å initiere og vedlikeholde ulike formidlingstiltak sammen med programstyrene,
- å drive fram den foreslåtte formidlingssatsningen på kulturminnefeltet, sammen med programstyrene,
- å følge opp ressurstilgangen til feltet.

Kapittel 1. Bakgrunn

1.1 Om oppdraget

Miljøverndepartementet arbeider med en opptrappingsplan for kulturminneområdet som politisk satsingsområde. I desember 2001 ble NOU 2002:1 *Fortid former framtid – Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk* avlevert. Utredningen peker klart på behovet for mer forskningsbasert kunnskap på kulturminneområdet. Dette er fulgt opp av Norges forskningsråd (Forskningsrådet) der Områdestyret for miljø- og utvikling i sitt møte 28.08. 2002 vedtok å nedsette en utredningsgruppe for perioden 01.09. 2002 - 28.02. 2003 bestående av:

Adm. direktør Anne Sæterdal, Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning (NINA-NIKU), Trondheim, leder

Professor Reidar Bertelsen, Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø

Forskningsleder Svein Bjørkås, Norsk kulturråd, Oslo

I. amanuensis Bjørg Lien Hanssen, Høgskolen i Bergen

Seniorrådgiver Dag Myklebust, Riksantikvaren, Oslo

Direktør Audhild Schanche, Universitetscenteret på Svalbard AS, Longyearbyen

Forsker Birgitte Skar, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), Oslo

Sekretær for gruppen har vært Siv Ringdal, etnolog i NIKU.

Kontaktpersoner i Forskningsrådet har vært rådgiver Solbjørg Rauset og rådgiver Eli Ragna Tærum.

Høsten 2002 besluttet regjeringen å utarbeide en stortingsmelding om kulturminnepolitikken i 2003. I denne skal blant annet forskningsbehovet på kulturminneområdet omtales og konkretiseres. Seniorrådgiver Tonte Hegard, Miljøverndepartementet, har fulgt utredningsgruppens arbeid. Utredningsgruppen har hatt 5 møter, hvorav ett gikk over to dager. Underveis har det også vært to møter med Miljøverndepartementet for å gi innspill underveis til deres meldingsarbeid. På det siste av disse, der hovedtrekkene i utredningen ble lagt fram, var også Riksantikvaren tilstede.

Ifølge oppnevningbrevet skal det utarbeides en konkret plan som beskriver forskningsfeltet. Planen skal gi anbefalinger om hvilke forskningsoppgaver som bør gis prioritet. Gruppens mandat følger vedlagt (se vedlegg 1).

1.2 Innspill fra FOU-miljøer og forvaltning

Utredningsgruppen har i sitt arbeid vært i kontakt med et bredt spekter av miljøer for å innhente innspill til beskrivelse av forskningsbehovet på kulturminneområdet. Gruppen henvendte seg til ca. 200 adressater med forespørsel om å spille inn relevante forskningsbehov, og mottok 91 skriftlige innspill fra forsknings- og forvaltningsmiljøer i hele landet. Disse har vært viktige for utredningen. Innspillene fordeler seg på svært mange temaer og problemområder. Utredningsgruppen henvendte seg også til en del departementer. I tillegg har gruppen bestilt innlegg på temaene; museumsfeltets forskningsbehov og forskning på samiske kulturminner og kulturmiljøer. Utredningen bygger også på innlegg fra to seminarer som ble arrangert parallelt med utredningsgruppens arbeid. I desember 2002 arrangerte NIKU et eget seminar om forskningsformidling på kulturminneområdet. Forskningsformidling er et sentralt tema og utgjør et eget kapittel i utredningen. Miljøverndepartementet har parallelt med

utredningsgruppens arbeid bestilt en utredning fra Miljøalliansen AS om ”Verdiskaping med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer”, og i januar 2003 ble det avholdt et seminar om dette med næringsliv og frivillige organisasjoner. Utredningsgruppen vil takke alle som har spilt inn til arbeidet.

1.3 Offentlige dokumenter

NOU 2002:1 *Fortid former framtid - utfordringer i en ny kulturminnepolitikk* har vært et sentralt grunnlag for arbeidet. utfordringene beskrevet i denne har, sammen med de overordnede samfunnsmessige utfordringene, innspill fra FOU-miljøene og ulike deler av forvaltning og organisasjonsliv, dannet utgangspunktet for de forslag og prioriteringer av kunnskapsbehov som utredningsgruppen har diskutert (se vedlegg 2).

Utredningsgruppen har også bygget på andre underlagsdokumenter:

I St.meld. nr. 58 (1996-97) *Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling* blir kulturminnepolitikken framhevet som en tydelig del av Miljøvernpolitikken: ”Kulturarven som del av det samlede miljøbegrep og som dimensjon ved bærekraftbegrepet er med på å sette mennesket, livskvalitet og kunnskap i sentrum for miljøvernarbeidet”. I St.meld. nr. 24 (2000-2001) *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand* heter det: ”Kulturminnene gjør det mulig å gjenvinne tapt kunnskap og få svar på nye problemstillinger knyttet til bærekraftig utvikling”. I denne meldingen formuleres nasjonale mål for området. St.meld. nr. 39 (2000-2001) *Friluftsliv* peker på potensialet for samarbeid mellom kulturminne- og friluftinteressene: ”Det er samanfallede mål ved at kulturminne og kulturmiljø vil medverke til auka oppleving for dei som utøver friluftsliv samstundes som dette vil føre til auka kunnskap om og forståing av den kulturhistoriske dimensjonen i landskapet.” St.meld. nr. 23 (2001-2002) *Bedre miljø i byer og tettsteder* tar opp problematikken omkring de utfordringene det økte utbyggingspresset i byene har for kulturminner og kulturmiljøer: ”Undersøkelser fra et utvalg presskommuner nær større byer viser at ca. 1 prosent av bygninger fra perioden 1537-1900 blir revet hvert år, i tillegg til at en god del bygninger var så kraftig ombygd at de har mistet sin verdi som kulturminner. utfordringen ligger i å bevare og integrere verdifulle kvaliteter både for byen og stedet som en helhet, innenfor de enkelte områder og ved utvikling av bygningsmassen.” I St.meld. nr. 39 *Forskning ved et tidsskille* (1998-1999) blir betydningen av internasjonalt forskningssamarbeid framhevd. Det blir også lagt vekt på Norges ansvar for å medvirke til at land ikke marginaliseres i den globale utviklingen, gjennom å bidra med kompetanse for samfunns- og demokratibyging.

De erfaringer som er gjort i de tidligere forskningsprogrammene på kulturminneområdet har også vært viktig for valg av perspektiver for den nye satsingen. Forskningsrådet har hatt tre suksessive forskningsprogrammer på dette området, *Program for forskning på kulturminnevern* (FOK) (1988-1993), *Kulturminner og miljø* (1994-1999) og *Landskap i endring* (2000-2007). FOK lå under området for Kultur og samfunn, mens de to påfølgende programmene var plassert under området for Miljø og utvikling (se vedlegg 3). Gjennomgangen av de tre programmene viser en gradvis endring av fokus fra mer objektorientert forskning til bredere og mer tverrfaglige problemstillinger og et mer anvendt perspektiv. Utviklingen fra etableringen av FOK og fram til i dag viser at det har tatt tid å bygge opp et eget forskningsmiljø på området, og det har tatt tid før etablerte universitetsmiljøer har sett muligheten ved programmene. Status i dag er at vi ser kimen til spennende nye nettverk som gir grunnlag for forskning med økt tverrfaglig fokus.

Det er imidlertid kommet tydelig til uttrykk i utredningsgruppens arbeid at både FOU - miljøene og offentlig forvaltning savner ressurser til mer grunnleggende forskning innenfor

kulturminnefagene. Den anvendte forskningen settes i mange sammenhenger til å løse komplekse problemstillinger med konsekvens for framtidig vernepraksis og bærekraftig forvaltning, uten å ha tilgang til en mer grunnleggende kunnskapsbasis på gjeldende temaområde.

Kapittel 2. utfordringer og perspektiver

2.1 Samfunnsendringer og kunnskapsbehov på kulturminneområdet

Globalisering fører med seg økonomiske, kulturelle og teknologiske endringer, som får konsekvenser for politiske prosesser og mellommenneskelige relasjoner. Den sosiale praksis blir mer sammensatt, mer preget av høyteknologiske omgivelser, og i økende grad urban. Samtidig er det en tendens at landskap knyttet til jordbruk, fiske og andre typer primærnæringer, går ut av bruk eller over til fritidslandskap. Endringene skjer i stadig raskere tempo, og er ofte vanskelige å overskue. På ulike måter representerer de tunge utfordringer for forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer, både den som pågår i offentlig regi, og den som utøves av private eiere og lokale aktører. Det er behov for kunnskap om de endringsprosessene som foregår i kulturmiljøer og kulturlandskap, og hvilke konsekvenser disse har for verdiorienteringer og samhandlingsmønstre, identitet og tilhørighet, livskvalitet og helse.

Den offentlige kulturminneforvaltningen skjer i dag innenfor politiske og økonomiske rammer som på mange måter er tvetydige og til dels motstridende. Stortinget har flere ganger bedt om en opptrappingsplan for kulturminnevernet. Samtidig står området svakt i de fleste viktige budsjettssammenhenger. Det gis ofte uttrykk for at det er et viktig område både for samfunn og for enkeltindivid, men verneinteressene står ikke særlig sterkt i konkrete beslutningsprosesser, der vernet kommer i veien for andre interesser. Det er mye som tyder på at offentlig kulturminneforvaltning må tydeliggjøre sin rolle og relevans. Den må kommunisere sin begrunnelse og betydning på nye måter og relatere seg til dagens samfunnsutfordringer. I tillegg til de humanistiske verdiene som forståelse og opplevelse, må kulturminnenes betydning som utgangspunkt for verdiskaping belyses. Dette stiller krav til en tverrfaglig forskning, og ikke minst en forskningsformidling, som ser kulturminneforvaltning i et endringsperspektiv.

Politikk og forvaltning er i stor grad innrullert i bestemte tradisjoner. Den nordiske velferdsstatsmodellen, som har preget norsk politikk og forvaltningskultur, påvirkes i tiltakende grad av globalisering og nyliberale strømninger. Det er behov for en forskning som kan se på hvordan de politiske virkemidlene fungerer og bør videreutvikles spesielt for kulturminneområdet i en verden i rask endring. Det er også behov for kunnskapsutvikling i forhold til etiske spørsmål knyttet til makt og legitimitet, kommunikasjon og mediestrategier.

Globaliseringen skaper kulturelt mangfold. Samtidig gjør den demokratiske utviklingen at grupper som tidligere ble usynliggjort og marginaliserte i større grad kommer til orde. Samene står i en særstilling som urfolk, og Norge har anerkjent jøder, kvener, rom (sigøynere), romanifolket (tater/de reisende) og skogfinnene som nasjonale minoriteter i henhold til den europeiske rammekonvensjonen. NOU 2002: 1 *Fortid former framtid*. *Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk* peker på viktigheten av bedre vern av samiske kulturminner, økt fokus og sikring av de nasjonale minoritetene og de nye etniske gruppenes

kulturminner. Bedre vern vil kreve økt forskning. Denne forskningen bør skje i nært samspill med de gruppene det gjelder, slik at de selv kan definere sine forskningsbehov og delta i kunnskapsutviklingen. Ethiske spørsmål omkring temavalg, metoder og formidling er ikke minst til stede overfor grupper som i liten grad omfattes av dagens kulturminnevern, og som ikke kommer til orde gjennom etablerte forvaltningsstrukturer.

Vi lever i et samfunn med stadig sterkere utveksling over landegrensene. Teknologibaserte kommunikasjonsformer som internett, media, bankkort og flyreiser gjør at avstander både i tid og rom blir mindre. Samtidig erkjenner vi at landets historie ikke er en historie om ett folk, men at den er formet av mer eller mindre kontinuerlig innvandring og ytre impulser. Dette utfordrer både den nasjonale fortellingen og det som tradisjonelt har vært det sentrale i kulturminnevernets begrunnelse. Det er behov for en kulturminneforskning som blant annet kan se nærmere på det kulturelle mangfoldet, hva dette betyr for individ, hverdagsliv og lokalsamfunn, og hvordan dette fanges opp av kulturminneforvaltningen.

Ny teknologi fører til at den materielle strukturen endrer seg hurtigere enn før. Fra å være et samfunn der de fleste arbeidet innenfor primærnæringene, og de materielle omgivelsene for en stor del var produsert lokalt, har det norske samfunnet i dag blitt et moderne forbrukssamfunn med et uoverskuelig vareutvalg og et enormt materialutvalg. Samtidig har det skjedd noe med kunnskapsoverføringen, fra kunnskap gjennom praktisk læring til kunnskap gjennom undervisning og forskning. Dette skaper utfordringer i forhold til hvordan en skal ta vare på kunnskapen om blant annet byggeteknikker, håndverkstradisjoner og materialkvalitet, og hvilke kulturminner en skal bevare.

Frivillig arbeid har hatt og har fortsatt stor betydning i samfunnet. Mye av kulturminneforvaltningen har skjedd og skjer fremdeles innen lokale frivillige organisasjoner og av private eiere. I dag er individualisering og selvrealisering en klar trend. Dette kan påvirke den frivillige innsatsen i samfunnet, også på kulturminneområdet.

Strukturendringer i primærnæringene påvirker *landbrukets og reindriftens kulturlandskap*. Nedleggningen av gårdsbruk fører til fraflytting fra utkantstrøkene. De større byene opplever økt tilflytting. Arealbruk innenfor landbruket intensiveres i noen deler av landet, og blir mer marginal andre steder. I reinbeiteområder fører økt motorisering til terrengslitasje og til at kunnskaper om områdets bruk og historie gradvis forsvinner. Disse endringene påvirker kulturlandskapet og skaper utfordringer i forhold til skjøtsel, både i områder med fraflytting, i områder med intensivt bruk, og der det er økt tilflytting og sentralisering.

Kommunene opplever økt press og konkurranse om arealbruken. Dette gjelder spesielt langs kysten, hvor mange ulike, sterke og konfliktfylte interesser møtes, som havbruksnæringen, ulike former for industrivirksomhet, turisme, miljøinteresser - og hensynet til *kystens kulturminner og kulturmiljøer*. Interessene er forankret i ulike deler av den sektoriserede staten, med målkonflikter og svakt samarbeid på tvers. Kommunene, der kulturminneforvaltningen som regel ikke er representert med formalisert fagkompetanse på kulturminneområdet, er overlatt oppgaven å avveie ulike hensyn og se helhet i sine planprosesser etter plan og bygningsloven. Dette er i seg selv svært krevende og konfliktfylt.

Landbrukets og fiskeriets tradisjonelle multifunksjonalitet reduseres som følge av ensretting og markedstilpasning, noe som medfører at kunnskap om utnyttelse av ressurser, drift og håndverk innen det tradisjonelle mangesystemet langsomt kan gå tapt. Det er behov for en forskning som omhandler primærnæringenes rolle som kunnskapsbærere, både i forhold til

materiell kultur og i forhold til befolkningens selvforståelse. Det er også behov for å se på hvilken ny kunnskap som skapes innenfor primærnæringene, og hvordan etablert kunnskap kan få ny anvendelse.

Det er et klart behov for et internasjonalt perspektiv på kulturminneforskningen. Det i dag mange internasjonale konvensjoner og avtaler som regulerer nasjonale forpliktelser på kulturminneområdet. Økt internasjonalisering skaper en politisk situasjon i stadig forandring, og de politiske rammebetingelsene for kulturminneforvaltningen er ustabile.

Media er en sterk maktfaktor som kan sette ny dagsorden og snu de politiske prosessene fort. Det stilles nye krav til at grupper skal få komme til orde i beslutningsprosesser, og til forvaltning på lavest mulig nivå.

Endringene krever kontinuerlig fornyelse av kunnskapen om forholdet mellom kulturminneforvaltningen og samfunnet. Det øker også behovet for at kunnskap om kulturminner og kulturmiljøer kommer bedre inn i sammensatte beslutningsprosesser i samfunnet. Her vil det stilles strenge krav til kunnskapens kvalitet og relevans, fordi den skal veies opp mot andre og ofte sterkere interesser.

Det vil også stille store krav til kunnskapsformidling, kanskje særlig til økt informasjonsflyt mellom forskning og forvaltning. Kulturminneforvaltningen trenger et bedre kunnskapsgrunnlag for å utvikle nye strategier.

2.2 Karakteristikk av forskningsområdet

Kulturminneområdet har ikke en entydig tilhørighet til noen av områdene i Forskningsrådet. Forvaltningsansvaret for kulturminneområdet ligger i Miljøverndepartementet, og derfor har forskningsressursene ligget i området for Miljø og utvikling. Dette området har vært dominert av naturvitenskapelige problemstillinger. Området Kultur og samfunn har sin tyngde på humaniora og samfunnsvitenskap. Kulturminneområdet har behov for alle disse tilnærmingene.

Kompetansen på kulturminnerelatert forskning sitter spredt på mange ulike fagområder og er fordelt på et bredt spekter av forskningsinstitutter, universiteter og høyskoler. Det er få sterke faglige nettverk og få kjente, stabile arenaer der forskere kan møtes for å utveksle kunnskaper. Det er også relativt få sterke, tydelig profilerte kompetansemiljøer. Den mer grunnleggende forskningen og den anvendte forskningen er på mange deler av kulturminneområdet ikke godt knyttet sammen.

Den siste systematiske gjennomgangen av kunnskapsstatus på området kulturminner og kulturmiljøer ble laget i 1992 i forkant av etableringen av programmet *Kulturminner og miljø*. Innenfor rammene av denne utredningen har vi ikke foretatt en fullstendig gjennomgang av kunnskapsstatusen. En mer fullstendig og helhetlig kunnskapsoversikt over kulturminneområdet er helt klart ett av behovene en ny satsning må dekke (se vedlegg 4).

2.3 Faglig avgrensning av kulturminneområdet

For kulturminneområdet, som for de fleste forskningsområder, er det verken mulig eller ønskelig å trekke opp entydige faglige grenser. Området er komplekst, og nye samfunnsutfordringer krever en forskning som har evne til å ta opp i seg aktuelle problemstillinger og tverrfaglige utfordringer.

En fruktbar måte å avgrense forskningsområdet på er å betrakte det som *et sosialt felt*, hvor forskjellige aktører samhandler mer eller mindre tett om forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer. Både saksbehandlere innen offentlig forvaltning, politikere og medlemmer av frivillige organisasjoner er aktører på feltet. I stedet for å avgrense kulturminneområdet til bare å gjelde offentlig kulturminneforvaltning, kulturminnepolitikk eller de verneverdige objektene, kan kulturminneområdet avgrenses slik: Der relasjonene mellom kulturminneområdets aktører – i videste forstand – tar slutt, der slutter også forskningsfeltet. Der de er mest aktive vil en kunne finne feltets sentra. Med en slik avgrensning vil hva som er kulturminneområdets viktige aktører, saker, verdier og kunnskapsbehov være historisk betinget og dynamisk i takt med samfunnsutviklingen.

Det har vært et viktig poeng for utredningsgruppen å åpne kulturminneområdet for mange perspektiver og fag for å få en bedre forståelse av det. Den relasjonelle tilnærmingen er først og fremst viktig for å møte de sammensatte utfordringene kulturminneforvaltningen står overfor i dagens samfunn, og for å nå de målene som er beskrevet for forskningen framover. *Å kunne se på tvers av fag og forvaltningsgrenser, og å ha et internasjonalt perspektiv, er etter utredningsgruppens syn helt nødvendig.*

2.4 Perspektiver på kulturminneområdet

Kulturminneområdet kan studeres fra flere og ulike tilnærminger:

- 1) Kulturminner og kulturmiljøer som politikkområde og forvaltningsområde – som sosialt felt.
- 2) Kulturminner og kulturmiljøer som kulturprodukt og kulturell praksis integrert i folks hverdag.
- 3) Kulturminner og kulturmiljøer som materiell struktur.

2.4.1 Kulturminner og kulturmiljøer som politikkområde og forvaltningsområde - som sosialt felt

I det første perspektivet er det rimelig å betone kulturminnepolitikken og den offentlige kulturminneforvaltningens historiske institusjonalisering, utviklingstrekk og relasjonelle mønstre. Hvilke økonomiske, politiske og symbolske verdier og interesser er det som målbæres av ulike grupper? Hvilke konflikter og makt/avmaksrelasjoner finner vi? Hvilke legitimeringsstrategier gjør seg gjeldende? Feltets forhold til mediene er også et aktuelt tema.

Det er behov for forskning om selve kulturminneforskningen, både sett fra vitenskapsteoretiske og kunnskapssosiologiske perspektiver. Spørsmål om hvordan vi får tilgang til kunnskap, om hva kunnskap faktisk er, og om hvilke metodologiske utfordringer som er knyttet til tverrfaglig forskningssamarbeid, blir viktige anliggender. I et politisert område som kulturminneforvaltning, vil det også være relevant å betrakte forskerne som aktører i det feltet de forsker på, og forskningens ”virkningshistorie” som en vesentlig politisk og kulturell faktor.

2.4.2 Kulturminner og kulturmiljøer som kulturprodukt og kulturell praksis integrert i folks hverdag

Det andre perspektivet vil være å forstå kulturminneforvaltningen som et kulturprodukt og en kulturell praksis slik det utspiller seg i folks hverdag. Det vil da være rimelig å betone kulturminnenes mening for forskjellige grupper, i ulike samfunn, i fortid og nåtid. Hvilke

livssammenhenger har gjenstander, bygninger og miljøer vært innvevd i? Hvilke betydninger og kvaliteter har de vært tillagt? Hvilke egenskaper, verdier og forståelsesformer gjør dem verneverdige? Hvordan formuleres og kommuniseres verdier, interesser og konflikter omkring kulturminner? Det vi oppfatter som kulturminner ble en gang skapt som en integrert del av fortidige samfunns materielle kultur. I ettertid har disse inngått som ledd i andre samfunns materielle kultur, men med andre betydninger og kvaliteter. Det at vi definerer objekter som ”kulturminner” forandrer ikke det forholdet at objektene også er en del av dagens materielle kultur. Det kulturelle tankegodset vi knytter til de materielle strukturene har derfor både referanser til vår egen tid og til det tidsforløp strukturene har gjennomløpt.

2.4.3 Kulturminner og kulturmiljøer som materiell struktur

Et tredje perspektiv er å studere kulturminner og kulturmiljøer som objekter, som materiell struktur. Innenfor dette perspektivet er det relevant å spørre hvilke kulturminner og kulturmiljøer finnes i Norge? Hvilken tilstand er de i? Hvordan har de endret seg over tid? Hvilke naturgitte og menneskeskapte forhold har påvirket dem gjennom tidene? Metoder for kartlegging og registrering av kulturminner og kulturmiljøer, metoder og verktøy for å prognostisere funn, analysemetoder, overvåkningsteknikker og lignende blir viktig her. Materialkunnskap, kjennskap til håndverks- og bearbeidingsferdigheter, og ikke minst konserverings- og restaureringsteknikker, blir også av stor betydning.

Kapittel 3. Overordnet mål, delmål og strategier for forskningssatsningen

*Kulturminner og kulturmiljøer - kilder til **kunnskap**, opplevelse, utvikling og verdiskaping!*

Utredningsgruppen bygger videre på den visjonen som ligger til grunn for NOU 2002:1 *Fortid former framtid. utfordringer i en ny kulturminnepolitikk*. Vi har lagt til begrepet kunnskap. Den kunnskapsressurs kulturminner og kulturmiljøer representerer er av stor betydning både for grunnleggende forskning og for den mer anvendte og forvaltningsrettede forskning.

3.1 Tre overordnede faglige mål

En ny forskningssatsning skal bidra til at:

- Kulturminnepolitikken og forvaltningen i offentlig og privat regi blir mer kunnskapsbasert.
- Kulturminner og kulturmiljøer blir bedre integrert i samfunnet.
- Kulturminner og kulturmiljøer i større grad forvaltes som utgangspunkt for opplevelser, bruk og verdiskaping, samtidig som de tas vare på for fremtidige generasjoner.

3.2 Seks viktige strategier for å nå disse målene:

1: Å styrke *kvaliteten* på norsk kulturminneforskning

- Styrke grunnleggende forskning.
- Målrettet rekruttering (stipend, doktorgradsprogram).
- Kompetanseoppbygging (stipend, doktorgradsprogram/post doc).
- Økt vektlegging av teori- og metodeutvikling.
- Bygging av faglige nettverk.
- Utvikling/stimulering av formidlingskanaler for kollegial kvalitetssikring og akkumulering av kunnskap.

2: Å øke kulturminneforskningens *relevans* og konkrete nytte for kunnskapsbrukere

- Utvikle arenaer for dialog mellom forskningsbrukere og forskere.
- Bringe brukere inn i forskningsprosessen der brukernes perspektiver og erfaringer kan være fruktbare for å få fram gode problemstillinger.
- Lage tematiske kunnskapsoversikter og synteser over forskning, slik at de er relevante for ulike brukere.

3: Å bidra til en bedre *organisering* av forskningen

- Bidra til en kopling mellom kompetansemiljøene gjennom nettverksetableringer.
- Bidra til tydeligere profilering av de ulike kompetansemiljøene.
- Bidra til integrasjon av kulturminneforskningen i pågående programmer i Forskningsrådets regi.

4: Å styrke arbeidet med *internasjonalisering* av kulturminneforskningen

- Vektlegging av komparative studier.
- Stimulere til nordisk samarbeid om forskning.
- Stimulere til samarbeid om forskning på urfolks kulturminner på tvers av landegrenser.
- Stimulere til utvikling av internasjonale perspektiver på forskningen gjennom arbeid i internasjonale nettverk.

5: Å styrke *formidlingen* av kulturminneforskningen, både mellom forskerne og til ulike brukermiljøer

- Utvikle bedre formidlingsmetoder.
- Prøve ut bedre målretting av forskningsformidling mot ulike brukermiljøer.
- Utvikle arenaer og nettverk for formidling.
- Samarbeid om formidling mellom forskere, brukere og media.

6: Å styrke *tverrfagligheten* innenfor kulturminneforskningen

- Stimulere tverrfaglige prosjekter som kopler ulike fagtradisjoner for å kunne belyse sammensatte, samfunnsmessige utfordringer.
- Utvikle tverrfaglighet som metodikk og formidlingsform.

Kapittel 4. Kunnskapsbehov – kulturminner og kulturmiljøer

Utredningsgruppen har i kapittel 2 og 3 skissert tre overordnede perspektiver for forskning på kulturminner og kulturmiljøer.

1. Kulturminner og kulturmiljøer som politikkområde og forvaltningsarena – som sosialt felt.
2. Kulturminner og kulturmiljøer som kulturprodukt og kulturell praksis integrert i folks hverdag.
3. Kulturminner og kulturmiljø som materiell struktur.

Det ligger betydelige kunnskapsbehov innenfor og på tvers av disse perspektivene. Det viktige med denne tilnærmingen er å få fram forskning som ser kulturminnene i et samfunnmessig perspektiv, som del av en større sammenheng, ikke bare som objekter med en viss historie.

4.1 Kulturminner og kulturmiljøer som politikkområde og forvaltningsarena - som sosialt felt

Innenfor samfunnsvitenskapelig teori er det en utbredt oppfatning at det i det moderne samfunnet ikke finnes en gjennomgripende samfunnsregulerende helhet. Ulike handlingsfelt, som politikk, næringsliv, helsesektor – herunder også kulturminneforvaltning – har utviklet en relativ selvstendighet, med sin særegne kultur og logikk, som i større eller mindre grad skiller det fra andre sektorer eller institusjoner i samfunnet. Utredningsgruppen mener det er viktig å studere utviklingen av kulturminneområdet som et slikt sosialt felt, som politikkområde og forvaltningsarena i lys av samfunnsutviklingen. Det vil kunne bidra til en større bevissthet om sammenhengen mellom forskning, forskningsformidling, mediene, og områdets utvikling som politikkområde og forvaltningsarena. En økt forståelse av forholdet mellom kulturminnefeltet og samfunnsutviklingen vil også være viktig for å forstå kulturminnenes samfunnmessige betydning, noe som i senere tid har blitt aktualisert ikke bare på det humanistiske området, men også i betydningen materiell verdiskaping. Bedre kjennskap til samspillet mellom sentral makt og myndighet og lokalsamfunnenes opplevelse av muligheter og hindringer vil gjøre samfunnet bedre i stand til å håndtere konflikter og legge til rette for lokal mobilisering rundt kulturminner. Det bør både stimuleres til forskning på feltet som politikkområde og på hvordan selve forvaltningssystemet forholder seg til nye politiske vedtak og signaler.

Utredningsgruppen vil framheve følgende forskningsområder som særlig viktige:

- Forvaltningsforskning
- Verdiskaping med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer

4.1.1 Forvaltningsforskning

Forvaltningen har lange tradisjoner, og har gjennomgått mange endringer både ideologisk, kunnskapsmessig, og med hensyn til hvilken rolle og posisjon den har hatt i samfunnet. I dag har kulturminneforvaltningen en egen departementsavdeling, et selvstendig direktorat, og en regional forvaltning. Det er nye reformer underveis, med blant annet økt delegering til fylker og kommuner. Det er stort behov for forskning som kan *se forvaltningen utenfra*, belyse

sterke og svake sider ved dagens oppbygging, og peke på utviklingsveier for en rasjonell og framtidsrettet forvaltning. Det er også behov for en forskning som kan se nærmere på *effekter av forvaltningens ulike virkemidler*, som lover, tilskuddsordninger og rådgivningspraksis. Det bør gjøres en forskningsbasert gjennomgang av forvaltningens oppgaver, rolleforståelse, virkemiddelbruk og kommunikasjon med omverdenen.

En del av kulturminneforvaltningens omorganisering på 1990-tallet gikk ut på å opprette en egen *samisk kulturminneforvaltning*, og det er behov for mer kunnskap om hvordan dette har virket. Hvordan har det norske samfunnet håndtert dette? Hva betyr den samiske kulturminneforvaltningen for det norske samfunnet i dag, og hva betyr den i et samisk perspektiv? Hvordan er kontakten mellom samisk kulturminneforvaltning og den øvrige kulturminneforvaltningen? Det er også behov for økt forskning omkring kulturminne-terminologi, forvaltningsstrategier, forholdet mellom vitenskapelig kunnskap og lokal kunnskap, og samisk kulturminneforvaltning og etikk. Et internasjonalt og komparativt perspektiv på urfolk og kulturminneforvaltning, og forskning omkring kulturminneforvaltning i et rettighetsperspektiv, er likeledes viktig.

De siste hundre årene har det norske samfunnet gjennomgått store endringer. Framveksten av forbrukssamfunnet og den globale populærkulturen har dannet nye rammer for enkeltmenneskers hverdagsliv. Vi trenger å vite i hvilken grad det er blitt fanget opp av den offentlige kulturminneforvaltningen. Kanskje det er behov for å *videreutvikle og nyansere kulturminneforvaltningens verdigrunnlag*? Det er viktig å diskutere ulike typer verdier og verdisettingsprosesser innenfor kulturminneforvaltningen, hva som skal og bør vektlegges, og hvilken betydning det har på ulike nivåer i samfunnet. Hvordan skal en ivareta verdiene, og hvem skal inkluderes i arbeidet? En kritisk gjennomgang av offentlig kulturminneforvaltnings verneideologier, estetiske preferanser, forvaltningsetikk, legitimitet som myndighetsutøvere, og ikke minst hvordan dette formidles og forankres utad, er viktig for å kunne forstå disse prosessene. Den etiske dimensjon i forvaltningsarbeidet, forholdet mellom ideologi og faktisk praksis er likeledes viktig. Et eksempel er vedtaksfredning - i slike saker skal det fra myndighetens side settes opp normer for bruk av de fysiske omgivelsene der folk skal leve og utfolde seg. Hvilken betydning har slike normer? Blir de tatt hensyn til, og på hvilken måte?

Det er behov for økt kunnskap om hvordan offentlig *kulturminneforvaltning samarbeider og kommuniserer med omverdenen*, med private eiere, frivillige organisasjoner, og i forhold til mediene. Hvordan er forholdet mellom sentral, regional og lokal forvaltningsstruktur? Hvilke typer utfordringer møter en forvaltning som må takle en situasjon med generelt større kompetanse og mer kritisk holdning til forvaltningen ute i samfunnet? *Manglende kommunikasjon* kan være et problem for å kunne ta i bruk den kunnskap som finnes på lokalt nivå. Det er vanlig å oppfatte kunnskapsmangel og kortsiktige økonomiske interesser som de viktigste begrensende faktorer for tilslutning til vern av kulturminner og kulturmiljøer. Det er ikke foretatt forskningsbaserte undersøkelser om kommunikasjonskløften mellom profesjonelle fagmiljøer og interessegrupper i lokalsamfunn også kan være en medvirkende faktor til interessemotsetninger og kulturminnetap.

Det er mange eksempler på at kulturminner og kulturmiljøer blir oversett eller ikke tatt hensyn til i *kommunal planlegging*. Spesielt gjelder dette for områder som er utsatt for utbyggingspress, for eksempel i forbindelse med by- og tettstedsutvikling. Her er det viktige forskningsbehov, blant annet omkring hvordan *kommunene ivaretar kulturminner og kulturlandskap i arealplanleggingen*, og hvordan grunneieres og utbygges interesser prioriteres i forhold til kulturminneverninteressene. Det er også viktig å se på hvordan

kulturminnevernets involvering og praksis fungerer. Andre aktuelle forskningsbehov knytter seg til hva en ytterligere delegering av offentlig kulturminneforvaltning til kommunene vil bety for behandling og prioritering av dette fagområdet.

Det foregår en forenkling og deregulering, og offentlig sektor effektiviseres og konkurranseutsettes. Det er behov for en forskning som kan se nærmere på hvordan offentlig kulturminneforvaltning kan *utvikle og vedlikeholde kompetanse* i en situasjon der omgivelsene endres raskt. Det er behov for en gjennomgang av hvor offentlig kulturminneforvaltning får sin kunnskap og sine ferdigheter fra, hvordan de utvikler sin kunnskap og kompetanse, hvordan de bruker og etterspør undervisning og forskning, og hvordan sosialiseringen av nyrekruttede medarbeiderne foregår.

4.1.2 Verdiskaping med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer

Å verne er å ta vare på ressurser for etterslekten. I dagens kulturminneforvaltning er det i økende grad fokus på vern gjennom bruk. Å bruke et kulturminne eller kulturmiljø kan bety mange ting, som for eksempel å se, vite om, oppleve, utvikle eller omsette det. Forholdet mellom bruk og vern av kulturminner kan imidlertid ofte være komplisert og konfliktfylt, og det knytter seg viktige kunnskapsbehov til avveininger mellom bruk og vern.

Verdiskaping er et begrep som er hentet fra næringslivet, hvor det knytter seg til *etablering av nye virksomheter* og virkning på brutto nasjonalprodukt (BNP). Det har imidlertid blitt mer og mer vanlig å bruke begrepet også i andre sammenhenger, og i dag brukes det innenfor mange områder av den offentlige forvaltning; i stortingsmeldinger, forskningsstrategier og i ulike satsningsprogrammer. I en slik sammenheng brukes begrepet ofte med henvisning til en *tilretteleggerfunksjon*; det offentlige bidrar til verdiskaping gjennom å legge til rette for utvikling av næringer og arbeidsplasser.

Kulturminner og kulturmiljøer inngår som en sentral del av identitet, trivsel og livskvalitet, på samme måte som naturverdier gjør det. Det er imidlertid vanskelig å verdisette dette. Kulturminneforvaltning er forvaltning av verdier og må forholde seg til den diskusjon om verdiskaping, som pågår i samfunnet. I NOU 2002:1 *Fortid former Framtid. Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk* legges det mye vekt på å få fram kulturminnene som en verdifull ressurs i ulike typer utviklingsprosesser. Den offentlige kulturminneforvaltningen oppleves i mange tilfeller som en hindring eller begrensning for næringsutvikling. NOU-en peker på at det må legges mer vekt på å se de samfunnsmessige sammenhengene kulturminneforvaltningen inngår i. Det må legges bedre til rette for at lokale og regionale krefter, private og offentlige aktører kan utvikle måter å skape sysselsetting på som er forankret i kulturarv.

For kulturminneforvaltningen, både den offentlige og den private, er det viktig å ha kunnskap om sammenhengen mellom forvaltning av kulturminner og verdiskaping i samfunnet. Det er behov for en forskning som kan se på *verdiskapingsbegrepets relevans* for kulturminner og kulturmiljøer. Den samfunnsmessige utfordringen som ligger i at kulturminner i mange tilfeller representerer en verdi som kan utløses, er lite kjent og ikke godt utnyttet verken kulturelt eller samfunnsøkonomisk. Kulturminner og kulturmiljøer blir i dag oftere betraktet som et pengesluk og en hindring, snarere enn som et utgangspunkt for verdiskaping.

Det er ikke vanskelig å finne eksempler på at kulturminner er relevante for næringsutvikling. Kulturminner og kulturmiljøer kan for eksempel virke som utgangspunkt for lokalsamfunnsutvikling og være en positiv lokaliseringfaktor for nyetableringer. De kan danne utgangspunkt for positiv profilering av bedrifter og næringer, og være en viktig del av

reiselivskonsepter. Kulturminner og kulturmiljøer tjener også ofte som konkrete utgangspunkter for ulike typer kulturformidling (jfr. historiske spill, opera, konserter). Kunnskap om kulturminnene og den kulturhistoriske sammenhengen de har oppstått i, er helt sentral for kvalitets- og produktutvikling innenfor denne næringen.

Det bør bygges opp en basiskunnskap på dette området. Forskning som konkretiserer og synliggjør de immaterielle verdiene kulturminner og kulturmiljøer representerer, koplet med metoder for å vurdere verdien av dem i en samfunnsøkonomisk sammenheng, bør utvikles.

4.2 Kulturminner og kulturmiljøer som kulturprodukt og kulturell praksis integrert i folks hverdag

Forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer har i stor grad blitt sett på som et nasjonalt eller regionalt anliggende. Det har bidratt til en virksomhet som bare i liten grad har inkludert *lokal kunnskap og medvirkning*. NOU 2002: 1 *Fortid former framtid. utfordringer i en ny kulturminnepolitikk* er opptatt av lokalsamfunnets rolle for kulturminner og kulturmiljøer. Utvalget skriver blant annet at ”Kulturminnearbeidet må ha en lokal forankring, og må inspirere og motivere til engasjement”. I kulturminneåret 1997 ble kommuner og fylker invitert til en dugnad for kulturminnene, noe som utløste en utrolig aktivitet og et stort engasjement. Dette er imidlertid ikke noe nytt, gjennom hele 1900-tallet har lokalsamfunn bidratt med innsamling, vedlikehold og istandsetting av det de har oppfattet som verdifulle kulturminner og kulturmiljøer.

Alle kulturminner har en lokal tilknytning, enten de befinner seg langs kyststripa, i innlandet eller i byen, selv om de *også* har regional og nasjonal betydning. I lokalsamfunnene fungerer kulturminnene som integrert del av det sosiale og kulturelle liv som konstituerer samfunnene. Innbyggere vil ofte ha en annen oppfatning både av hva som er viktige kulturminner og hvilken sammenheng de inngår i, enn den forskere og forvaltning har. Utredningsgruppen mener det er viktig å ha med seg det lokale perspektivet inn i forskningen omkring kulturminner og kulturmiljøer, og det er viktig å være oppmerksom på den ressurs lokal kunnskap kan være både for forskning og forvaltning.

Utredningsgruppen mener det er viktig med et bredt hverdagslivsperspektiv på forskningen omkring kulturminner og kulturmiljøer. Det vil være med å bidra til at den offentlige kulturminneforvaltningen vil kunne få større relevans for enkeltmenneskers liv og historie, og kunne bidra til et fornyet verdigrunnlag for kulturminneforvaltningen. Eksempler på slik forskning kan være kulturminnenes betydning for lokalsamfunnet, for eksempel hvilken betydning middelalderruinene har for lokal identitet i Gamlebyen i Oslo. Et annet eksempel kan være forskning omkring hverdagslivets kulturminner og hverdagslandskapet i det 20. århundret, som bilismens framvekst, drabantbyen, og de masseproduserte gjenstandenes inntog i de norske hjem.

Utredningsgruppen vil framheve følgende brede forskningsområder som særlig viktige:

- Landskapsutvikling og landskapets betydning
- Kulturminner og kulturmiljøer langs kysten
- Verdiskaping på regionalt og lokalt nivå med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer

4.2.1 Landskapsutvikling og landskapets betydning

Landskapet avspeiler menneskenes liv og virksomhet i tid og rom. Både i sentrale strøk, langs kysten, og i innlandet, har landskapet gjennomgått store endringer de siste 50-60 årene. Det skyldes blant annet gjenoppbyggingen etter andre verdenskrig, ny teknologi og endret infrastruktur, andre økonomiske krav og produksjonsformer. Det har skjedd og skjer en omfattende urbanisering og fortetting i sentrale områder. Samtidig foregår fraflytting og nedleggelse av tradisjonelle primærnæringer i andre områder. I etterkrigsårene har det mange steder vært en sterk vekst av fritidsboliger og omgjøring av helårsboliger til fritidsformål, spesielt langs kyststripa. Hva slags innvirkning har disse endringene på kulturminner og kulturmiljøer? Landskapsendringene kan berøre kulturminnene og kulturmiljøene direkte, men de kan også påvirkes mer indirekte og visuelt, hvor konsekvensene er vanskelige å vurdere. Det er knyttet betydelige forskningsbehov til å se nærmere på *forholdet mellom samfunnsutviklingen, endringene i landskapet, og hvilke konsekvenser det har for kulturminner og kulturmiljøer.*

Det er også behov for mer kunnskap om *hvilken betydning kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap har for lokal forankring og identitet.* Hvorfor er slike preferanser sterkere i noen lokalsamfunn enn andre? Er det lokale forskjeller når det gjelder vilje til bevaring av kultur- og naturverdier på landsbasis, og hva betyr ulike lokale praksiser på dette området for sammensetningen av kulturminnebestanden?

En stor del av Norges areal er eller har vært *samiske bruksområder*, både i historisk og forhistorisk tid. Dette har imidlertid vært gjenstand for marginalisering og usynliggjøring. I dag er det knyttet bestemte juridiske og forvaltningsmessige ordninger til de kulturminner og kulturmiljøer den samiske bruken har resultert i. I tillegg kommer samenes status som urfolk i Norge, og at de nasjonale og internasjonale rettsinstrumentene som regulerer samepolitikken innebærer både kunnskapspolitiske forpliktelser og kulturvern- og miljøpolitiske og forpliktelser med relevans for kunnskapsproduksjon. Den forhistoriske og historiske samiske bruken av landområder har særlige kjennetegn. Bredden og dybden i mulige forskningsmessige tilnærminger til samisk kulturminneforvaltning er derfor stor. Utredningsgruppen vil imidlertid trekke fram forskning omkring sørsamisk historie (forhistorie og historie), innlandssamisk kulturhistorie (Finnmarksvidda) og reindriftslandskapet, som spesielt viktige forskningsbehov.

De nasjonale minoritetene jøder, kvener, rom, romanifolket og skogfinnene har i henhold til Den europeiske rammekonvensjon for nasjonale minoriteter rett til å uttrykke, opprettholde og videreutvikle sin kultur, sitt språk og sin identitet. Regjeringen vil arbeide for et samfunn som legger til rette for dette, og har definert kulturen til de nasjonale minoritetene som en del av Norges kulturarv. Det har foregått en del forskning på kvenenes og skogfinnernes kulturminner, men forskningsinnsatsen på dette området har generelt vært liten. De nasjonale minoritetene er svært forskjellige, og forskningsbehovet er derfor også forskjellig.

Det kan likevel antas at det for *kvenene og skogsfinnene*, begge grupper med sterk tilknytning til primærnæringer, finnes mange parallelle innfallsporier knyttet til arealbruk, næringsutøvelse, landskapstradisjoner, bygningstradisjoner, religion og livssyn, stedsnavn og lignende.

Jødernes kulturminner antas å primært kunne knyttes til religionsutøvelse og krigserfaringer og etablering av handel, håndverk og industri, og til enkeltpersoners liv og historie.

For *rom og romanifolket* vil forskningsbehovet kunne være landskapsforskning om reiseruter og oppholdssteder, om organisering av temporære boplassområder, om minner, sanger og fortellinger knyttet til landskap, steder og ruter, inkludert steder man ble fordrevet fra og mistet.

For *de nye minoritetene* kan det tenkes spennende problemstillinger knyttet til hvordan nye grupper gir karakter til det fysiske miljøet, især i de store byene, og til hvordan de opplever og fortolker landskap i Norge, for eksempel på avsidesliggende asylmottak.

I tråd med økt utbyggingspress i byområder vil temaet *byutvikling versus vern* trolig bli ytterligere aktualisert i årene framover, og behovet for innsikt i hvordan ulike hensyn avveies vil forsterkes. Det trengs også mer kunnskap om hvordan man avgrenser kulturmiljøer i tette bystrukturer, da dette er et område hvor skjønn mer enn lovverk kan gjøre seg gjeldende. For å kunne vurdere konsekvensene for bevaring av kulturlag, eksempelvis fra middelalderen, er det behov for forskning som vurderer konsekvenser av etablert makrostruktur, substruktur (grøfting, senking av grunnvann, endring av masser og kjemisk sammensetning av grunnmasser), og scenarieforskning for konsekvensene av endrede strukturer.

Det er likeledes knyttet forskningsbehov til *hvordan de nye kommunikasjonsmidlene formet og endret landskapet*. Byggingen og utviklingen av jernbanen i Norge var en milepæl i landets utvikling, og endret landets infrastruktur. Det er behov for en forskning som kan ta for seg denne typen endringer. Hvilken betydning har bilen hatt for hvordan enkeltmennesker har organisert sitt hverdagsliv, arbeid så vel som fritid, hvilken effekt har den hatt på landskap og samfunnsplanlegging?

Enhver tid skaper sine kulturminner og kulturelle uttrykk. Ved evaluering av landskap og kulturminner er svært ofte de "tradisjonelle" verdier tungt vektlagt eller de er enerådende. Mange *nyere og mer "moderne" kulturlandskap og kulturminner* er oversett eller ikke sett på som verdifulle. Er moderne produksjonslandskap en trussel mot det som blir sett på som verdifullt, og er dette et syn som skiller eller splitter offentlig kulturminneforvaltning og lokalbefolkning?

De fysiske omgivelsene er sterkt endret etter andre verdenskrig. Det er behov for forskning på *etterkrigstidens kulturminner og landskap*, både fysisk, sosialt og kognitivt. Her er det knyttet forskningsbehov til for eksempel drabantbyens og byggefeltets framvekst og bruk, gjenreisningsbebyggelsen, og de nye tettstedene som vokste fram eller fikk økt betydning etter andre verdenskrig. Det er også forskningsbehov knyttet til etterkrigsårenes fritidslandskap, med hyttebygging og omlegging av primærnæringenes produksjonslandskap til fritidslandskap.

4.2.2 Kulturminner og kulturmiljøer langs kysten

Samfunnsendringene langs kysten har i moderne tid vært av en annen karakter enn i innlandet. Oljeindustrien, verftsindustrien, havbruk og omlegging av kommunikasjonsveier fører til forandring av både landskap, kulturmiljøer og bosetning. Dette har ført til en *dynamikk i landskapsendringene* som er vesensforskjellig fra de områder som preges av sammenhengen mellom jord og bosetting. Dette er ikke av ny dato, kysten har alltid hatt omskiftninger som en integrert del av tilværelsen. Tradisjonelt har befolkningen ofte kombinert flere inntektskilder, som fiske, sjøfart, skipsbygging og jordbruk. I dag er dette blitt mindre vanlig, og mange arbeider innenfor nye virksomheter som industrien og oljebransjen. Samtidig

påvirker både landbrukets og fiskeriets markedstilpasning, fraflytting, salg av fiskekvoter og industrialisering, i høy grad landskapsstrukturen.

Store deler av befolkningen her til lands har bodd langs kysten. Fokus har likevel i langt større grad har vært lagt på jordbrukets landskap, kulturminner og kulturmiljøer. I NOU 2002: 1 *Fortid former framtid. Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk* er et av satsingsområdene bedre vern og formidling av kystens kulturhistorie. Det står blant annet at ”det i årene som kommer bør satses på å få utarbeidet en egen plan for forvaltning og formidling av mangfoldet i kystens kulturhistorie. Helheten i kystkulturen, både det som er på land, det som flyter, og det som er under vann, må ses i sammenheng, og også i sammenheng med marine verneplaner på naturvernensiden.”

Kysten er i dag under sterkt utbyggingspress. Den kraftige ekspansjonen i havbruksnæringen som myndighetene har lagt planer for, representerer et sterkt press på arealbruken, sammen med andre ekspanderende sektorer, som reiselivsnæringa og fritidssektoren. Det kraftige presset på arealbruken de siste 50-60 årene, som har vært forsøkt regulert i Oslofjordområdet og på Sørlandet, er nå i ferd med å spre seg til så å si alle tilgjengelige deler av norskekysten. På denne bakgrunn har det i de seinere tiår vokst fram et vidt spekter av initiativ for vern av kulturminner, kulturmiljøer og landskap langs kysten (kystsoneplaner og lignende). En bevisstgjøring og kunnskapsutvikling omkring kulturminner og kulturmiljøer i dette pressede landskapet vil bidra til *kunnskapsbaserte avveininger i samfunnsplanleggingen*.

Det er også behov for en forskning som kan belyse de *historiske skjevheter* som har oppstått mellom innlandets kulturminner og kulturminnene langs kysten. Hvilke implikasjoner har dette hatt for forvaltningen, med henblikk på ressursbruk og verdivurderinger?

Det er behov for mer forskning omkring *kystens kulturminner og kulturmiljøer*. Viktige temaer kan være kystleia og studier av sammenhengene mellom kystrøyser, sjømerker og fyr, og bruken av kystens indre- og ytre lei. Det er behov for økt kunnskap om havner og uthavner, båtstøer, eldre laste-, lade- og markeds plasser, med hensyn til plassering, utvikling og endring over tid. Økt kunnskap om de kulturhistoriske sammenhengene kystens kulturminner og kulturmiljøer har inngått i, blant annet i forhold til handelsvirksomhet og kommunikasjon, er viktig. Selv om kystens kulturhistorie har mange fellestrekk, er variasjonene store. De kan dels knyttes til naturforhold og geografi, men er i stor grad også kulturelt definerte. Tydeligst blir dette i forhold til *kystsamiske kulturminner og kulturmiljøer*. Det er viktig at forskning på kystens kulturminner og kulturmiljøer ikke overser kulturelle og sosiale variasjoner. (Kulturminner og kulturmiljøer langs kysten er også omtalt under kapittel 4.3.1).

4.2.3 Verdiskaping på regionalt og lokalt nivå med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer

I de senere år har en økende grad av lokal bevissthet om egen historie vært et viktig bidrag til større interesse for kulturminner og kulturmiljøer i lokal sammenheng. Sammenhengene mellom *lokal forståelse av kulturminner og betydningen dette har for stedsidentitet, funksjonelle og estetiske kvaliteter* er derfor noe vi trenger mer kunnskap om. Har mangel på meningsbærende kulturminner og kulturmiljøer betydning for det motsatte, nemlig ”placelessness” (”ikke-steder”)? Det er aktuelt å kartlegge kunnskap og kompetanse på lokalt nivå og se på hvordan den blir anvendt konkret i by- og tettstedsutvikling. I middelalderbyene er det viktig at byens historiske mønster er kjent og blir gjort tydelig i dagens byutvikling.

Bruk av *kulturminner og kulturlandskap innenfor turisme og næringsliv* er også et økende interessefelt i mange distrikter. Dagens turister ønsker unike opplevelser utenfor allfarvei. Norge har mye å by på både av natur og kultur. Det er viktig med forskningsbasert kunnskap om hva sårbare kulturminner og kulturmiljøer tåler av ekstra ferdsel og slitasje, slik at det kan skje en tilrettelegging som både ivaretar den nye turistens og kulturminnenes behov. Overvåkningsprosjekt av tilstanden på domkirkeruinen under vernebygget på Hamar er et eksempel på hvordan forskningen må følge med, også etter at det er gjort tilrettelegginger for kulturopplevelser i gamle bygg og konstruksjoner.

Landbruket har satset på *gårdsturisme* som en tilleggsnæring for gårdbrukere. Dette er i tråd med tankegangen om et "multifunksjonelt" landbruk. Det knytter seg flere forskningsbehov til dette. Er landbrukets tilnærming til kulturarv gjennom næring i tråd med prioriteringer og vernehensyn innenfor kulturminneforvaltningen? Hvilke diskusjoner ligger eller bør ligge i kjølvannet av bruk av lokale kulturminner og deres betydning for lokal identitet? Her er et stort potensial, de enkelte gårdbrukerne er svært ofte interessert i kulturminner og kulturmiljøer knyttet til egen gård, og vil være interessante medspillere i prosjekter som inkluderer slike verdier.

Også for reindrifta ligger det et potensial for verdiskaping rundt kulturminne- og kulturlandskapsprosjekter. I mange samiske områder finnes det en stor interesse for dokumentasjon og formidling av materielle og immaterielle kulturminner. Aktuelle forskningsbehov er kulturminner og tradisjonsoverføring, metoder og etikk knyttet til vern av tradisjonell kunnskap og reindriftslandskapet, og det samiske utmarkslandskapet som kulturell og verdimessig referanseramme og ramme for verditilskrivning.

Fylkeskommunene får i dag understreket sin rolle som regional utviklingsaktør. De har kompetanse og ressurser til regional utvikling, de har plankompetanse og kulturminneforvaltning. Av den grunn bør fylkeskommunene kunne være en sentral aktør når det gjelder å utvikle kulturminner og kulturmiljøer i et verdiskapingsperspektiv. Det bør vurderes igangsetting av et arbeid med å kartlegge potensialet for et eget verdiskapingsprogram i fylkeskommunal regi, der forskning, næringsliv og forvaltning går sammen om felles mål. Det nyopprettede Kulturminnefondet bør også kunne bli en aktør i et verdiskapingsprogram.

4.3 Kulturminner og kulturmiljøer som materiell struktur

Utredningsgruppen ser at det først og fremst er et påtrengende behov for å få en større forståelse av relasjonene både mellom kulturminneforvaltningens ulike aktører, og mellom disse og de objektene som tilskrives verdi som kulturminner og kulturmiljøer. Det å skape større forståelse for den samfunnsmessige betydningen av kulturminner og kulturmiljøer, for rammebetingelser, aktører og prosesser som knytter seg til forvaltning av disse, er et hovedpoeng i den vurdering av kunnskapsbehov som utredningsgruppen har foretatt. Samtidig etterspørres stadig mer faktakunnskap om selve objektene som skal forvaltes. Det vil selvfølgelig fortsatt være et stort behov for økt kunnskap om kulturminner og kulturmiljøer som materielle strukturer. Dette innbefatter både deres rent fysiske egenskaper, som man må kjenne for å kunne gi dem den riktige tekniske behandling, hvilke historiske og kulturelle prosesser som har materialisert seg i deres form, bruk og betydning, og utvikling av metodikk for registrering og overvåkning av dem.

Utredningsgruppen peker på følgende viktige forskningsbehov:

- Kunnskap om landets samlede kulturminnebestand, både hvor den finnes og hvordan den skal forvaltes og overvåkes.
- Kunnskap om materialer og håndverkskunnskap – konservering og restaurering
- Verdiskaping med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer

4.3.1 Kunnskap om landets samlede kulturminnebestand

Det savnes i dag et tilstrekkelig oversiktsbilde av den samlede kulturminnebestand.

Det er behov for forskning - og metodeutvikling når det gjelder *kartleggings- og registreringsmetoder, analyse - og prognoseverktøy og ikke minst når det gjelder overvåking av tilstanden for kulturminner over tid*, både de som ligger under bakken og er utsatt for belastninger, endringer i grunnvann og fuktighet i grunnen, og de som er utsatt for bruk, vær og vind. Det er opprettet flere *databaser* som i all hovedsak tjener forvaltningshensyn, men som også er viktige forskningsressurser. Disse omfatter fornminner, vrak, bergkunst, eldre bygninger, kirker, ruiner, fredede bygninger, middelalderkirkegårder, sørsamiske kulturminner, samiske kirkegårder, samiske bygninger, historiske hager, teknisk/industrielle kulturminner. Arbeid pågår med å samle flere av disse i en felles database – Kulturminnebasen. Det er imidlertid knyttet en del usikkerhet til registrenes dekningsgrad. Det er et behov for *grunnleggende metodisk forskning på og utvikling av databasene, og på metodeutvikling for registrering og overvåking*. Dette gjelder også for opprettelse av et nasjonalt register over verneverdige fartøy. Det er behov for en nasjonal dugnad der både forvaltning og forskning deltar, og benytter moderne IKT-løsninger for å få dette raskt på plass. Det er også viktig med et nordisk og et internasjonalt perspektiv på dette området.

Det er behov for forskning og kartlegging av *kystens mange uidentifiserte kulturminner*. Det gjelder både historiske og forhistoriske kulturminner og kulturmiljøer, samiske, så vel som norske. Det er også behov for å utvikle undersøkelsesmetodikk som inkorporerer undersøkelser i sjø og på land, og gjør det lettere å forstå og erkjenne *kulturminner i skjæringspunktet mellom sjø og land*. Kysten har den høyeste kulturminnetettheten i landet. Mange steder er den eldste bosetningen mer enn 10 000 år gammel, og ligger i dagens strandsone relatert til gamle strandlinjer. Disse kulturminnene og kulturmiljøene, som representerer de første 5000 års bosetning, er dårlig representert i databaser, og bærekraftig forvaltning av dem er derfor en stor utfordring.

Dette er også en mangel i forhold til *førreformatoriske maritime samfunn*. Denne tendensen skyldes dels kulturminneforvaltningens skille mellom marinarkeologi og arkeologi på land. Dels skyldes det en generell underkommunikasjon av kystens materielle kultur. Et uttrykk for dette er tendensen til at kulturminner i sonen mellom marbakken og flomålet sjelden er inkludert i kulturminneregistrene. Det samme gjelder maritime kulturminner på land som f.eks. seilingsmerker. En konsekvens er at slike kulturminner og kulturmiljøer i langt større grad enn andre er truet av ødeleggelser. Det bør utvikles metoder for kartlegging og registreringer som sikrer det empiriske grunnlaget for forskning og forvaltning. Det bør også utvikles metoder for å avklare de meningsbærende relasjonene mellom ulike typer kulturlag og strukturer under vann, og kulturlag og strukturer på land. Videre bør det være sentralt å utvikle et effektivt og anvendelig begrepsapparat. Det er også behov for økt forskning på *kulturminner i ferskvann*.

Sametinget har understreket behovet for registrering og *dokumentasjon av samiske kulturminner og kulturmiljøer*. Særlig når det gjelder kulturminner fra 17- og 1800-tallet og

framover har det vært utført lite forskning. Det samiske vernearbeidet trenger forskningsbasert kunnskap blant annet i forhold til samiske bygninger og byggeskikk i fortid og nåtid, herunder gammer, stabbur og andre trehus, bygninger og kosmologi, bygninger og mobilitet. Variasjoner i kulturminner fra samisk forhistorie og historie ut fra perspektivene næring/naturgrunnlag, kyst/innland, interne/eksterne relasjoner er også viktige forskningsoppgaver.

Også for *de nasjonale minoritetene* er dokumentasjonsbehovet stort, og forskningen må ha som mål å framskaffe ny empiri. *Skogfinnenes og kvenenes* byggeskikk trenger økt dokumentasjon, det samme gjør *rom og romanifolkets* håndverkstradisjoner og materielle kultur. Med hensyn til *nye minoriteter* er aktuelle forskningsbehov knyttet til deres tolkning, påvirkning og tilpasning til fysiske omgivelser i Norge.

De store bygravningene som foregikk i de norske *middelalderbyene mellom 1970-2000* danner et stort potensial for videre forskning som enda ikke er utnyttet. Middelalderbyene er kanskje våre mest komplekse kulturminner. De bærer i seg sentrale aspekt ved nasjonens lange historie. Byene representerer også dynamikken mellom et vidt internasjonalt perspektiv og et trangt, stedbundet og lokalt perspektiv. Ikke minst representerer byene gjennom sin lange historie både tradisjonsbundethet og dynamisk endring. Disiplinær grunnforskning og overgripende tverrfaglig kulturminneforskning kan gi mening til by- og tettstedsplanlegging ved å vise at de motsetningsfylte problemstillingene vi står ovenfor i dag ikke er nye, prinsipielt sett.

Det allmenne kulturminnearbeidet lider under mangel på basal kunnskap. Vi har ikke tilgjengelige kilder som redegjør for kvalitetene i viktige byggverk og forklarer historiske utviklingslinjer. Norge har for eksempel ikke en oppdatert forskningsbasert arkitekturhistorie. Det er behov for *ny kunnskap på mange områder innen arkitekturavv.*

Dokumentasjonen av kirker, kirkegårder, kirkeinventar og prestegårder har fortsatt noen kunnskapshull. For kirken lokalt og for lokalsamfunnet vil dokumentasjon om viktige kulturbærere i nærmiljøet være verdifullt i mange sammenhenger. *Herregårdene*, deres gårdsdrift og infrastruktur, og *hager og parker med kulturhistorisk verdi* er også aktuelle forskningstemaer.

Det er også knyttet forskningsbehov til det 20. århundrets materielle omgivelser, blant annet *bilismens kulturminner og kraftverkene som kulturminner/kulturmiljøer*. Andre eksempler er behov for kunnskap om *samisk og kvensk byggeskikk og bygningskultur*.

4.3.2 Materialkunnskap og håndverkstradisjoner – konservering og restaurering

All kulturminneforvaltning er avhengig av god kunnskap om materialer, håndverksferdigheter og konserverings- og restaureringsteknikker. Det er *behov for en styrking av kunnskap om tradisjonelle bygningsmaterialer*, særlig i lys av de senere års utvikling, med en stadig mer utbredt bruk av nye materialer i eldre bygninger. For den samiske kulturminneforvaltningen er det behov for kunnskap om materialbruk og håndverkstradisjoner, også den språklige terminologien som hører til.

Eksempler på kompetanse og kunnskapsområder som er særlig viktige for kulturminneforvaltning er *stein og tegl som byggemateriale*, inkludert ulike typer mørtel, konstruksjoner og overflatebehandling av tre. På disse områdene bør Norge ha faglige nettverk og tyngdepunkter som kan samarbeide nasjonalt og internasjonalt. Ruiner fra

middelalderen krever inngående kunnskap om materialer for at det skal kunne legges opp til kyndig vedlikehold.

Det er et stort behov for både vernetekniske og verneideologiske diskusjoner knyttet til konservering og restaurering, spesielt i forhold til vern av middelalderarkitektur. Hvilken betydning har dette vernet for samfunnet? Hvordan skal en foreta forsvarlig restaurering av middelalderbygninger når dagens skognæring i svært liten grad er i stand til å levere materialkvaliteter, for eksempel av stavkirkestandard. Hva skjer hvis EU-direktiver forbyr bruk av tjære, som er et viktig materiale for vedlikehold av stavkirkene?

Kunnskap om materialer og hvordan de virker sammen er primært basert på naturvitenskap og teknologi. Det er svært viktig for kulturminneforvaltningen med *materialkunnskap* anvendt i en humanistisk kunnskapskontekst. Dette er avgjørende for å forstå gamle håndverk og for utøvelse av *konserveringsfaget*. Konservering er i dag et høyt spesialisert, tverrvitenskapelig fagområde, som på alle nivåer og innen alle grener, har som mål å *ta vare på* gjenstander, bygninger, kunst og kulturelle uttrykk, og alle typer verdier som assosieres til dem. Slik ivaretagelse krever kunnskap om gjenstandens framstillingsmåte, materialsammensetning og om dens kulturelle kontekst, bruksområde, og gjerne med hvilken hensikt gjenstanden ble laget.

4.3.3 Tradisjonsbasert kunnskap og verdiskaping

Mange tradisjonelle håndverk står i fare for å forsvinne. Det gjøres derfor en vesentlig innsats i museer, ved ulike kompetansesentre og i *Norsk håndverksutvikling* for å opprettholde dem, fortrinnsvis gjennom bruk. Dette er kunnskap som det moderne samfunnet i økende grad betrakter som en ressurs. I stortingsmelding nr 58 (1996-97) *Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling. Dugnad for framtida* står følgende beskrevet: ”Kulturminner er sentrale kunnskapsbærere som det er viktig å nyttiggjøre seg bedre enn i dag. De erfaringer som ligger i tidligere generasjoners byggeteknikk, konstruksjoner og vedlikeholdstradisjoner kan bidra til bygging av sunnere og mer miljøvennlige hus med lang levetid og materialer som kan brukes om igjen. Ved å granske kulturminnene kan vi gjenvinne og sikre tapt kunnskap og på den måten møte og finne svar på nye problemstillinger og utfordringer dagens samfunn står overfor.” Ved å etterstrebe material- og håndverkshistorisk kunnskap i forbindelse med restaurering av bygninger og anlegg, vil man ikke bare bevare selve objektene, men også håndverkskunnskapen og materialforståelsen.

I dag betraktes ikke samfunnsmessig utvikling og kulturminneforvaltning som motsetninger. Kulturminnene er kilder til materialkunnskap og materialegenskap, til vedlikeholdsmetoder og håndverkstradisjoner. Dette er kunnskap som kan danne utgangspunkt for *produktutvikling og nytenkin*, for eksempel med hensyn til gjenbruk, vedlikeholdssystemer og avfallshåndtering i dagens bygg - og anleggsbransje.

Det ligger et stort *formidlingspotensiale* i forhold til å formidle kunnskap om materialkvalitet og håndverkskunnskap. I dag er produkt- og materialutvalget atskillig større enn for hundre år siden. De fleste barn og unge har få *erfaringer med materialer og kjennskap til hvordan produkter er framstilt* og hva de består av. Mens man tidligere hadde en større bevissthet om hva som var hjemmelaget, fabriksframstilt og importert, har den alminnelige forbruker i dag liten eller ingen bevissthet om dette. En slik kunnskap kan danne grunnlag for å bli en kvalitets - og miljøbevisst forbruker, stimulere interesse for naturfag, teknologi, historie, kunst og kultur, og gi økt livsglede og ikke minst en god selvfølelse gjennom mestring av

omgivelsene. Her ligger det muligheter for samarbeidsprosjekter mellom skolen og de som innehar denne kunnskapen.

40 % av Norges nasjonalformue er knyttet til bygningsmassen. Bygninger må vedlikeholdes for å beholde sin verdi. Forskning om materialer i konstruksjon og overflatebehandling er viktig for å sikre en god forvaltning av bygningsarven. Moderne bygg har kortere levetid enn tidligere tiders hus. De er tette og inneholder allergifremkallende materialer. Å rive dem skaper avfalls- og forurensningsproblemer. Bruk av *tradisjonelle materialer og byggemåter* vil gi oss sunnere hus. Trevirke har vært og er et godt norsk byggemateriale. Det er lett, tilgjengelig, gjenvinnbart og energieffektivt, og ressursen er fornybar.

Kulturminneforskningen, sammen med forskningsmiljøene innen treteknologi og virkeproduksjon, vil vi kunne bidra til at trevirke kan benyttes i større grad, også til større hus. Mer bruk av tre vil ikke bare ha positive miljøvirkninger, men også bidra til vekst i norsk skogbruk og treindustri.

Det bør vurderes om det kan etableres et samlet *verdiskapingsprogram* med utgangspunkt i kunnskap om kulturminner og kulturmiljøer. Hvis det skjer så bør innovasjonspotensialet i denne typen kunnskap basert på tradisjonelle materialer, håndverk og byggeteknikker og konstruksjoner utforskes som en del av programmet i samarbeid med næringslivet.

Kapittel 5. Forskningsformidling bør vektlegges spesielt.

Forskningsrådet stiller krav til forskningsformidling i sine prosjekter og programmer. Det er også tungt vektlagt i Forskningsrådets utkast til strategi. I utredningsgruppens mandat er forskningsformidling framhevet, og det følges opp med forslag om en egen satsning på dette på kulturminneområdet.

Behovene for styrket forskningsformidling kan kort beskrives slik:

- Formidling fra forsker til forsker innenfor kulturminneområdet må styrkes. Dette er nødvendig for å styrke forskningens troverdighet utad og bidra til enda bedre forskning.
- Formidling mellom ulike fagmiljøer som forsker på kulturminner og kulturmiljøer må styrkes, for å utvikle det tverrfaglige samarbeidet på området.
- Formidling mellom forskning og forvaltning er spesielt krevende. Det kreves gode strategier for forskningsformidling, for at ny kunnskap skal bli tilgjengelig og anvendbar, for en forvaltning som skal være kunnskapsbasert, og som arbeider under tidspress. Formidling til forvaltningen er også et korrektiv for forskningen.
- Formidling og dialog med allmennheten er viktig fordi det styrker kulturminneområdets legitimitet, stimulerer lysten til å ”ta vare på”, og gir nødvendige korrektiv til dagens praksis. Forvaltning, barn og ungdom, utdanning og næringsliv er diskutert som prioriterte grupper.

5.1 Formidling fra forsker til forsker må styrkes

Ingen kan stille seg helt utenfor de sosiale situasjonene de opptrer i, heller ikke forskerne. Dette fører til at forskningens uavhengighet må sikres gjennom en eller annen instans som kontrollerer virkningen av forskningen. Forskeren må underlegge sine egne perspektiver, metoder og motiver den samme radikale tvil som hun vil underlegge det objekt hun studerer.

Eksistensen av en *vitenskapelig kunnskap* hviler dermed på formidling innen forskersamfunnet, slik at en utsetter seg for kritisk etterprøving og kvalitetssikring fra kollegaer. Internformidling er nødvendig for å gjøre forskningen troverdig og relevant for brukerne, ikke minst på et politisert område som kulturminnevernet må kunne sies å være. All forskning – også den anvendte og brukerrettede som har en oppdragsgiver - bør gjøres til gjenstand for generell publisering slik at den kan underlegges kollegial vurdering og kritikk. En slik *indre kvalitetskontroll* gjør at forskningen blir til å stole på. *Utredningsgruppen er av den oppfatning at denne funksjonen bør styrkes innenfor kulturminneforskningen.*

5.2 Formidling mellom ulike fagmiljøer på området er viktig for å utvikle tverrfaglighet

Forskningen på kulturminneområdet er spredt på mange ulike disipliner som arkeologi, kunsthistorie, arkitektur, etnologi og historie. De enkelte disipliner søker gjerne å definere feltet ut fra sine premisser. Feltet rommer også enkeltforskere innen andre disipliner og temaområder som sosialantropologi, sosiologi, samfunnsgeografi, samfunnsplanlegging, religionsvitenskap, folkloristikk og naturvitenskap. Det har vært begrensede muligheter for større tverrfaglige satsninger som har kunnet utvikle tverrfaglige tilnærminger. Situasjonen preges av liten oppmerksomhet på forskning utenfor egen disiplin og lite kontakt på tvers av fag. Denne mangelen må ansees som et hinder for videre utvikling av en tverrfaglig kulturminneforskning. Forskningsformidling er et virkemiddel både til å binde sammen et spredt forskningsfelt og til å fremme tverrfaglig forståelse. Det er også et virkemiddel for å få profilert kulturminneforskning i forhold til brede samfunnsmessige utfordringer.

En forskningssatsing på kulturminneområdet bør ha tverrfaglighet som sterk føring for prosjektene og dessuten ha en bevisst strategi for faglig formidling på tvers av fagmiljøene.

5.3 Forskningsformidling er viktig for god kommunikasjon mellom forskning og forvaltning

Utredningsgruppen ser behov for forskning som belyser forholdet mellom forskning og forvaltning. Det er også behov for et konkret utviklingsarbeid for å prøve ut kontaktformer mellom forsker og bruker, i forkant, underveis og i formidlingsfasen.

Utredningsgruppen anbefaler at forskningsformidling til kommuner, fylker og de mest berørte delene av sentralforvaltningen (inkludert Sametinget), blir en sentral del av formidlingssatsningen, gjerne i samarbeid med Kommunenes sentralforbund.

5.4 Forskningsformidling til allmennheten gir forståelse, legitimitet og korrektiv

Kulturminner og kulturmiljøer er i stor grad definert som kollektivets anliggende, det angår alle. Det brukes også ofte begreper som *vår felles kulturarv* om området. Hvis forskningsresultater ikke kommer lenger ut i verden enn til andre forskere, vil mange føle at de svikter et ansvar for å levere tilbake til fellesskapet det de har fått tid og anledning til å skape av ny kunnskap og innsikt. Dette understreker behovet for en bredt anlagt forskningsformidling. Det vil bidra til å gi forskningsområdet bredere legitimitet og forankring hos folk flest. Det vil også bidra til at folk tillegger vern og ivaretagelse av kulturminner økt betydning. Forskere flest ønsker å nå bredt ut slik at forskningen kan bli kjent og helst også brukt.

Forskere vil gjerne nå viktige beslutningstakerne av samme grunn. Likevel er det bare de færreste som kan vise til store opplagstall, gode og dyptpløyende medieoppslag og kunnskapsspredning som påvirker de viktige beslutningstakerne. Mange forskere har

erfaringer for at å nå fram til den mye omtalte ”offentligheten” med nyanserte og komplekse budskap er vanskelig. En viktig grunn kan være at denne ”offentligheten” ikke nødvendigvis fins som en enhet, i alle fall ikke slik vi tradisjonelt forestiller oss den. Moderne samfunn er kjennetegnet av at den historiske differensieringen har splittet dem i relativt atskilte, sosiale institusjoner, som for eksempel rettsvesen, kirke, skole, kunst og offentlig kulturminneforvaltning. Hver enkelt institusjon utvikler gjerne en relativ autonomi, en særegen intern logikk, som ikke umiddelbart kan finnes igjen på andre samfunnsområder. Det har av denne grunn oppstått et prinsipielt kommunikasjonsproblem på tvers av institusjonene. *Utredningsgruppen ser det som viktig at det innenfor en formidlingssatsning opparbeides tette kontakter med media for å håndtere forskningsformidlingen fra kulturminneområdet. Videre anbefales det at det velges ut noen konkrete målgrupper, for eksempel forvaltning, utdanning, næringsliv og barn og unge.*

5. 5 Formidlingserfaringer og råd

Det er viktig å bygge på kulturminneområdets egne erfaringer gjennom mange år. Det bør også bygges videre på de erfaringene som er gjort innenfor den allmenne kulturforskningen de siste ti årene i regi av Forskningsrådet. En av de største innsatsene som er gjort på kultur- og samfunnsvitenskapelig forskningsformidling i Norge, er den som fant sted i Forskningsrådets KULT- program. Det ble formidlet gjennom mange medier og i mange formater, til dels med gode resultater. Innsatsen i KULT ble fulgt opp innenfor det etterfølgende Program for kulturstudier. Noen av grunnerfaringene derfra kan gi veiledning til forskningsformidlingen framover.

Forskningsformidlingen har lett for å bli for generell

Det er viktig å reflektere over hvilke konkrete budskap og hvilke kanaler som treffer ulike grupper av mottakere i ulike situasjoner. Det viktigste i all kommunikasjon er å skifte perspektiv, å sette seg inn i *mottakerens sted*, og kjenne etter hva en selv ville blitt fengnet av hvis det var noen fra et annet interessefelt som gjerne ville ha ens oppmerksomhet.

Å nå fram til særlig viktige målgrupper som beslutningstakere innenfor næringsliv, politikk og forvaltning, krever ofte lobbyarbeid og langsiktig nettverksbygging

Det kan være krevende å ”selge inn” nyttig kunnskap til beslutningstakere. Det kreves kunnskap om mottakers dagsorden og tenkemåte for å komme i dialog og klare å gjøre budskapet relevant.

Formidling gjennom presse og massemedier er krevende

Journalister er ofte opptatt av forskning. Det står mye i avisene om temaer som har sitt utgangspunkt i forskning. Det formidles også mye forskning gjennom radio og TV. Forskningsformidling via mediene er så pass vanskelig at ingen burde gi seg i kast med det uten en viss grunnopplæring. Det er viktig å sette seg inn i hvordan journalisten tenker og medieverden fungerer for å kjenne premissene for samhandlingen.

Det er viktig å være en god mediespiller, men det er også viktig å ikke overdrive vanskelighetene med mediebasert formidling

Det er vanskeligst å nå gjennom i de store og riksdekkende mediene. I regionale og lokale medier er velviljen og plassen ofte større. Selv om lokale medier også kan bidra til debatt, er det forlokkende med de sentrale mediene at de i større grad bidrar til å sette dagsorden, fordi medieoppmerksomhet gjerne skaper ytterligere oppmerksomhet.

Forskningsbasert kunnskap er krevende å bruke

Formidling til politikere, byråkrater og andre grupper som det kan være vesentlig å nå, må skje ut fra kjennskap til de forutsetninger som gjelder i den aktuelle institusjonen. Byråkrater på dette området er stort sett høyt utdannet, de er ofte motivert for å bruke forskningsresultater, de vet ofte hvor de skal finne dem, men de gjør det ikke fordi det tar for lang tid å lage syntetisert kunnskap basert på forskningsrapporter som er anvendbare for beslutningsprosessene i offentlig forvaltning. Et viktig strategisk poeng er derfor at en vellykket kunnskapsformidling forutsetter at begge sidene involveres i formidlingssituasjonen. I visse situasjoner kan direkte formidling, der forskerne treffer noen få andre, være minst like effektivt som for eksempel store seminarer eller konferanser.

Forskningsformidling er ikke bare en jobb for forskere, men i minst like stor grad et anliggende for profesjonelle formidlere

Å samarbeide med formidlere kan ofte være ensbetydende med å gi fra seg kontrollen med og regien over formidlingsarbeidet. Mange forskere har erfaringer for at journalister, filmarbeidere og informasjonsfolk er mer opptatt av "egne agendaer" og av påståtte målgruppeinteresser enn av hva forskerne mener er viktig og riktig. Dette er en utfordring og antakelig en av grunnene til at allmenn forskningsformidling kan være av begrenset interesse for mange forskere.

Utredningsgruppen foreslår kort oppsummert en egen satsning på forskningsformidling på området kulturminner og kulturmiljøer:

- *Det er behov for mer kunnskap om hvordan forskningsformidlingen skjer på dette området, hvordan forskningen brukes av ulike målgrupper, som politikere og forvaltning sentralt og lokalt. Det er et mål å få en egen satsning mot kommuner og fylker i forhold til dette.*
- *Det er behov for å stimulere enkeltforskere og forskernettverk med tanke på internasjonal publisering i tidsskrifter med referee-ordning og andre kvalitetssikringstiltak.*
- *Det er behov for å få utarbeidet oversikter over forskning, annoterte bibliografier og lignende. Å få forskningen tematisert og synlig vil kunne heve kompetansen på hele området, bidra til tverrfaglighet og dessuten være til stor nytte for forvaltningen.*
- *Det er behov for å legge til rette for et tett samarbeid mellom forskere og forvaltning i formidlingsarbeidet. Det vil muliggjøre syntetisering av kunnskap som forvaltningen kan nyttiggjøre i sitt arbeid. Det gjør det også mulig å få brukere av forskning involvert i oppstarten av prosjekter slik at perspektivene fra forvaltningen kan påvirke problemformuleringene og derved styrke relevansen.*
- *Det er behov for å utvikle gode og langsiktige relasjoner til mediene slik at området kan bli mer synlig og forskningen nå bredere ut.*
- *Det bør øremerkes ressurser til en formidlingssatsning knyttet tett opp til en ny forskningssatsning på kulturminneområdet.*

Kapittel 6. Kompetanse og nettverk

Det arbeides med ny stortingsmelding om kulturminnepolitikken som skal være ferdig våren 2003. Et kulturminnefond er under etablering. Arbeidsdeling mellom nivåene i kulturminneforvaltningen diskuteres. Også utenfor offentlig politikk og forvaltning er det i dag økende interesse for kulturminner og kulturmiljøer. Kulturminneåret i 1997 viste stort engasjement i alle fylker og kommuner og stadig flere lokale og regionale planer har kulturminner med som tema. Alt dette vil påvirke etterspørsel etter kunnskap.

Det er samlet mye faglig kompetanse i offentlig kulturminneforvaltning; både sentralt, i Sametinget og i fylkene. I fylkene finnes små, men mange steder godt kompetente fagmiljøer. Norge har en særpreget museumsstruktur hvor de fleste kommuner har minst ett museum. De største byene har egne fagmiljøer til å ivareta hensynet til vern av kulturminner. I tillegg er det mye kunnskap og kompetanse i lokalsamfunn, i frivillige organisasjoner, historielag og lignende.

Forskning på kulturminneområdet er spredt på en rekke ulike fag og institusjoner innenfor instituttsektoren, museumssektoren, universitetssektoren og høgskolesystemet i Norge. På alle de fire universitetene (Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø) drives det forskning på kulturminner og kulturmiljø innenfor flere fagområder, blant annet arkeologi, etnologi, sosialantropologi, samfunnsgeografi, kunsthistorie og arkitekturhistorie. Det drives også relevant forskning på flere av høgskolene. Norges Landbrukshøgskole, Arkitekthøgskolen i Oslo, høgskolen i Telemark (Bø), Stavanger, Bergen, Oslo, Sogndal, Sør-Trøndelag, Tromsø og Alta m.fl. har personer/miljøer som i større eller mindre grad beskjeftiger seg med forskning på kulturminner og kulturmiljøer. Blant de anvendte forskningsinstituttene er NIKU sentralt med ca 65 årsverk som fordeler seg på kulturlandskap/kulturmiljøer, middelalderarkeologi/osteologi, konservering, arkitekturhistorie, bygningshistorie og bygningsvern og utvikling og drift av kulturminneregistre.

Ofte er kulturminner og kulturmiljøer et marginalt område innenfor fagområder som har sin hovedfokus på andre temaer. Det kan være en svakhet fordi miljøene blir sårbare og kanskje de ikke hevder seg så godt i den interne ressursfordelingen. Det kan imidlertid også være en styrke fordi kulturminneforskningen kan få impulser fra tilgrensende fagmiljøer som kan se området utenfra og tilføre nye perspektiver. Utredningsgruppen mener at denne nye forskningssatsningen bør bidra til:

- Å gjøre den kompetansen som finnes mer synlig og tydelig, slik at lettere når ut gjennom formidling.
- Å kople forskningsmiljøene sammen i nettverk som kan bidra til kompetanseheving og forskningsformidling, både innenfor forskermiljøene og eksternt til ulike brukergrupper.
- Å etablere knutepunkt og styrke kompetansen på en del prioriterte områder der samfunnsutfordringene er størst, og der kunnskapen best kan komme til nytte.
- Å styrke formidling og syntetisering av forskning målrettet mot offentlig forvaltning og andre konkrete brukergrupper.
- Å styrke det nordiske samarbeidet og det internasjonale perspektivet på forskningen.

6.1 Kompetansen som finnes bør bli mer synlig og tydelig

Det finnes ingen samlet oversikt over hva som er gjort av forskning på kulturminner og kulturmiljøer. Utredningsgruppen ser behovet for å få fram gode kunnskapsoversikter som

gjør det lettere både for forskere og brukere av forskning å finne fram til kunnskapsstatus på det området de etterspør. Slike oversikter vil være nyttige både for forskersamfunnet selv, for forvaltningen og for andre brukere, som for eksempel skoleverket. Samtidig er det et mål at en økt satsing på formidling skal gjøre kulturminneforskningen mer tilgjengelig.

6.2 Forskningsmiljøene bør koples bedre sammen i nettverk

Utredningsgruppen ser nettverksbygging som et viktig virkemiddel for å styrke forskningen; både for faglig kompetanseoppbygging, for forskningsformidling og for å få til et tettere samspill og felles kunnskapsplattform mellom forvaltning, utdanning og forskning. Nettverk kan etableres *mellom forskere* fra ulike miljøer på klart avgrensede faglige temaområder.

Forskningsrådets erfaringer fra bruk av nettverk for å styrke koordinering og samarbeid, viser at fagmiljøene selv må være motivert og se hensikten med slike nettverk. En erfaring fra tidligere forsøk på dette er at rollen og forventningene til nettverk og knutepunkter må defineres presist i forkant. Nettverksarbeidet må passe inn i og være en del av fagmiljøenes strategier. Det må være avklart og tydelig for omverden hvem som tar på seg ansvaret for å drive det og hvordan det skal evalueres. Ansvarsområder og arbeidsoppgaver må være klare. Det må tas hensyn til at nettverk må bygge seg opp over tid. Et forskningsprogram kan være en viktig forankring i en startfase. Det må imidlertid ligge til grunn at finansiell bistand er for en avgrenset tid.

6.3 Det er viktig med knutepunkter for styrket kompetanse på prioriterte områder

Det er en styrke med en regional spredning av kompetansen, så sant fagmiljøene ikke blir under en viss kritisk størrelse. En slik spredning krever imidlertid at det i tillegg finnes noen fagmiljøer med konsentrasjon og styrke, som har tilstrekkelig overskudd, ressurser og kontinuitet, til å drive aktiv forskerrekuttering og kompetanseutvikling. Nettverk kan *bygges opp rundt kjernemiljøer* som kan institusjonalisere kompetanseutvikling og forskning innenfor visse temaer. Miljøene velges ut etter vurdering av forskningsfaglig bredde og dybde innenfor de aktuelle temaområder. Disse miljøene bør ha relevante doktorgradskurs, stipendier og muligheter for postdoc-studier. De bør være godt profilerte slik at det kan foregå arbeidsdeling og samarbeid mellom dem. Disse fagmiljøene kan med fordel være knutepunkter for nettverksetableringer. En slik organisering er avhengig av at institusjonene forplikter seg. Miljøene som påtar seg slike roller, må også bidra institusjonelt ved å prioritere tiltak for å styrke forskningen innen de aktuelle områdene. En er likeledes avhengig av å ha tilstrekkelige forskerressurser i miljøene man satses på. Det er også viktig å ha solid grunnforskning på området og tilstrekkelig kapasitet på veiledersiden.

Det kan være vanskelig å få til oppslutning om etablering av et nytt knutepunkt eller kjernemiljø innenfor institusjoner med brede fagfelt. Det kan derfor være fornuftig å bygge slike miljøer rundt et deltema der den aktuelle institusjonen har klart å dokumentere kompetanse i den internasjonale forskningsfronten og framstår som en interessant samarbeidspartner for internasjonalt framtreddende forskere. Det må legges vekt på at knutepunktene bygger ut og vedlikeholder relasjoner til eksterne miljøer.

Utredningsgruppen foreslår at det etableres slike knutepunkter på noen prioriterte områder. Det bør skje gjennom en prosess der det tas utgangspunkt i en kartlegging ikke bare av det som pågår, men like mye det som finnes av utviklingsplaner og kimer til nettverksdannelser og institusjonelt samarbeid. Slike knutepunkter bør inngå i ulike typer nettverk og søke en arbeidsdeling seg i mellom.

6.4 Målrettet formidling og syntetisering av forskning mot konkrete brukergrupper er viktig

Utredningsgruppen anbefaler at det bygges formidlingsarenaer for møter mellom forskere og brukere av forskning, for eksempel kontakt og samarbeid mellom forskning, forvaltning og utdanning. Slike tiltak kan ha som formål å utvikle felles faglig tilnærming og forståelse mellom institusjoner i samfunnet som ideelt sett burde samarbeide tettere og bedre enn de gjør i dag. Gruppen vil foreslå at det innenfor satsningen på kulturminneforskning gjøres forsøk på å danne (en eller flere) arenaer for formidling av kulturminneforskning der næringsliv, forvaltning, utdanningsinstitusjonene og forskningen møtes; for det første for å utvikle perspektiver på forskning som skal igangsettes, og for det andre for å syntetisere forskningsresultater slik at næringsliv, utdanning og forvaltning kan ta kunnskapen i bruk.

6.5 Det nordiske og internasjonale perspektivet på forskningen bør styrkes

Samarbeid utenfor landegrensene er verdifullt for kulturminneforskningen av flere grunner. For det første er det en viktig kvalitetssikring, noe som er viktig på et lite og fragmentert område som kulturminneforskningen. For det andre blir i stadig større grad ressurser til forskningen gjort tilgjengelig gjennom store internasjonale nettverk, noe som aktualiserer økt samarbeid ut over landegrensene. For det tredje vil internasjonalt samarbeid, spesielt med den tredje verden, gir kvalitativt nye perspektiv på vår egen forskning.

Utredningsgruppen ser det nordiske og det regionale samarbeidet, som også omfatter land utenfor Norden, som viktig. Det bidrar til å utvikle og utvide perspektivene på kulturminneforskningen og kan føre til en rasjonell arbeidsdeling mellom landene. Videre ønsker utredningsgruppen å understreke viktigheten av at norsk kulturminneforskning er aktiv søker i forhold til EUs programmer. Utredningsgruppen mener likeledes at samarbeid med og komparasjon med land som er forskjellige fra vårt eget gir nye perspektiver og en dypere forståelse av våre egne kulturminner, kulturmiljøer og deres rolle i samfunnet.

Kapittel 7. Anbefalinger for organisering og finansiering

7.1 Organisering

Utredningsgruppen ønsker primært et eget forskningsprogram for kulturminneområdet. Det begrunnes med at der er behov for å samle området, styrke det og gjøre det tydelig utad. Gruppen har også en sterk bekymring for at området ved en integrering i eksisterende programmer blir usynlig og marginalt i andre satsninger. Erfaringer viser at en integreringsstrategi må følges svært godt opp for at den faktisk skal føre fram og løfte et område.

Det er mange fordeler med et eget program. Det er lettere å få profilert området utad. Med en samlet programledelse er det også enklere å sette i gang nettverk og kompetansehevende tiltak, se disse i sammenheng og følge dem opp over tid. Faren er at det kan bli for smalt og lukket, og at synergieffekter gjennom samarbeid med andre programmer blir vanskeligere. Et eget program behøver ikke å bli et smalt program. Utredningsgruppen har lagt opp til

tverrfaglige problemstillinger hvor involvering av ulike fagfelt er en nødvendighet for å lykkes.

Utredningsgruppen ser samtidig også klare fordeler med integrering i andre programmer. Det kan være lettere å oppnå et større tilfang av fagmiljøer og innfallsvinkler. Det kan bli finansielle synergieffekter og det kan administreres mer rasjonelt. Det er flere programmer hvor de kunnskapsbehovene vi har beskrevet kan innpasses. Valg av organisering må ses i forhold til de ressurser som vil avsettes til forskning på kulturminneområdet.

Utredningsgruppen vet ikke mye om de økonomiske rammebetingelsene på det tidspunktet utredningen leveres. Den kan si noe om behovet for ressurser og anbefalt varighet.

Utredningsgruppen vurderer behovet til å ligge et sted mellom 20 og 30 mill pr år, og anbefaler å legge opp til et langsiktig perspektiv (10 år), med evaluering i 2007, ut fra det syn at behovet for å styrke grunnleggende forskning og kompetanseutvikling er stort.

De signaler som er gitt fra Forskningsrådet går ut på en oppstart på 7-10 mill. kroner i 2004 og en mulig vekst til 15-20 mill. kroner etter noen år. Dette er et ressursnivå som ligger litt i underkant av det som det er rasjonelt å organisere som eget program. Med en slik antydning oppstart og nivå de første årene er det etter utredningsgruppens helhetsvurdering best å integrere satsningen i hovedsak i programmet *Landskap i endring; bruk og forvaltning av kulturmiljø og naturressurser*, og muligens også knytte deler inn mot andre programmer. Dersom satsingen etter hvert når opp til en årlig bevilgning på 25-30 mill. kroner kan dette revurderes. Det kan eventuelt vurderes å etablere et eget program når *Landskap i endring* går ut i 2007. For de kunnskapsbehov som ikke passer inn i *Landskap i endring*, og heller ikke finnes andre programmer som dekker temaet, bør Forskningsrådet vurdere å bestille skreddersydde oppfølgingstiltak hos aktuelle FOU-miljøer.

I programmet *Landskap i endring* er det i dag allerede en åpning for forskning omkring kulturminner, og i særlig grad for kulturmiljøer. Programstyret har forsøkt å bygge opp en balanse mellom naturressurs- og kulturminneforskning. Hovedvekten i dag ligger imidlertid på naturressurssiden grunnet tilgang på aktuelle søknader med kvalitet og relevans. Programmet åpner for forskning med humanistiske-, samfunnsvitenskapelige- og naturvitenskapelige tilnærminger. En styrking av forskning på kulturminner og kulturmiljøer vil gi en bedre balanse i programmet. Det forutsetter at det kan utløses tilleggsressurser som legges inn i programmet og følges av visse tematiske føringer. Det kan også være administrative fordeler ved å legge mye av satsningen samlet i dette programmet. Utredningsgruppen anbefaler at det da må vurderes en ny og bredere tittel på programmet, revidering av styringsdokumenter og profilering utad, for å få tilstrekkelig tyngde og bredde på området kulturminner og kulturmiljøer. *Landskap i endring* skal evalueres i løpet av 2004, og dette åpner for muligheter til å justere profil.

Det vil være mulig og rasjonelt at den framtidige satsingen på *planforskning*, som Miljøverndepartementet arbeider med, også vil kunne legges inn i *Landskap i endring*. Dette vil kunne føre til at plattformen for programmet videreutvikles. Dersom denne satsingen på planforskning blir realisert, vil det være relevant å se på hvordan kulturminner og kulturmiljøer blir håndtert i plan og utbyggingsprosesser.

Dersom det fra 2004 blir økte forskningsmidler på temaet *friluftsliv*, vil det naturlig kunne legges inn i *Landskap i endring*. Også her bør kulturminner og kulturmiljøer være en relevant kopling.

Det er i gangsett arbeid i Forskningsrådet med et program for *kystsondeforskning*. Programarbeidet skal være avsluttet i juni 2003. Dette er tenkt som et bredt og tverrfaglig program der areal- og landskapsforvaltning står sentralt. Forskning på kystens kulturminner og landskap vil være en viktig del i dette. Dette programmet utvikles i samarbeid mellom 4 områder i Forskningsrådet (KS, BF, NT og MU).

Program for *samisk forskning* er et relevant program å knytte seg opp mot. Utredningsgruppen ser urbefolkning og minoriteter som et særlig viktig område og mener at det blir best ivaretatt dersom det blir et tverrgående perspektiv som integreres i de andre områdene og i de relevante prosjektene. Temaer på dette området vil også være aktuelle innenfor programmet *Landskap i endring*.

For de kunnskapsbehovene utredningsgruppen har pekt på, som gjelder forskning på politikkområdet og selve forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer, er *forvaltningsforskning*, som ligger i *Området for kultur og samfunn*, relevant. Studier av kulturminneforvaltning som politikkområde, av virkemiddelbruk, demokrati og deltakelse, forholdet mellom sentrum og periferi, er relevante perspektiver. Likeledes er verneideologier, håndtering av samenes og andre minoriteters kulturminner og kulturmiljøer aktuelle tema for denne typen forskning. Det gjelder også samfunnsøkonomiske problemstillinger. Dette er temaer som må studeres i de fagmiljøene som har tyngdepunkt på forskning på offentlig forvaltning og samfunnsøkonomi.

Det nystartede *program for kulturforskning 2003-2007* vil være relevant i forhold til å studere kulturminneområdets mer grunnleggende problemstillinger, overordnede kategorier og forståelsesformer. Utredningsgruppen har pekt på at den grunnleggende forskningen på kulturminneområdet bør styrkes. Det kan skje blant annet gjennom styrking av dette programmet.

For å følge opp intensjonene i denne utredningen tilrår utredningsgruppen at Forskningsrådet vurderer to virkemidler:

- etablering av en ressursgruppe
- bruk av forskningskoordinatorer

Det kan være hensiktsmessig å etablere en *ressursgruppe* der de ulike bidragsytende departementer, direktorater og Forskningsrådet samarbeider tett for å følge opp og forankre utredningens ulike utspill. Utredningsgruppen anbefaler også sterkt å engasjere *forskningskoordinatorer* for å følge opp i de ulike programmene. Gruppen ber Forskningsrådet vurdere etableringen av slike oppfølgingsfunksjoner, som kan øke sannsynligheten for at satsingen blir godt integrert etter intensjonene, og likevel en tydelig, helhetlig og målrettet satsing.

Oppfølgingsoppgavene er:

- å sørge for god integrering i programmet *Landskap i endring*,
- å bidra til integrering i de øvrige programmene der det er naturlig,
- å ta initiativ til ulike nettverksdannelser og følge disse til de er selvgående,
- å bygge formidlingsarenaer mellom forvaltning og forskning,
- å initiere og vedlikeholde ulike formidlingstiltak sammen med programstyrene,

- å drive fram den foreslåtte formidlingsatsningen på kulturminneområdet, sammen med programstyrene,
- å følge opp og drive fram ressurstilgangen til området.

7.2 Finansiering

Miljøverndepartementet:

Miljøverndepartementet (MD) har ansvaret for kulturminner og kulturmiljøer og arbeider med en ny stortingsmelding på dette området. Sett i lys av at kulturminneområdet er under opptrapping som politikkområde, bør et bidrag fra MD ligge i størrelsesorden 3-5 mill. kroner friske midler i oppstartsåret for denne satsingen. MD har i dag et bidrag på 9,35 millioner inn i *Landskap i endring*, fordelt på tre resultatområder, Bærekraftig bruk og vern av biologisk mangfold; Friluftsliv og Kulturminner og kulturmiljøer. Dersom *friluftslivsforskningen* skal følge opp meldingen om samme tema, og det som der er bebudet om forskning, bør dette temaet trappes opp med 1-2 mill. kroner. *Planforskning* vil bli viktigere i årene som kommer sett i lys av ny plan- og bygningslov og større ansvar til kommunene. Det bør legges opp til en satsning i størrelsesorden 3-5 mill. kroner, som kan romme en del større prosjekter på dette området. MD bør markere sin interesse også for kystsoneforskning, hvor det nå utvikles et eget program, og sette av noen midler til dette, som kan følge opp forskningen omkring kulturminner og kulturmiljøer langs kysten. Dersom det settes av 5 mill. kroner til kystsoneforskning fra MD bør ca 2 mill. av disse kunne disponeres inn mot kulturminner og kulturmiljøer i kystsonen, enten som en del av *Landskap i endring*, eller som en del av kystsoneprogrammet, som er under utredning.

Landbruksdepartementet:

Jord - og skogbrukslandskapet står sentralt i *Landbruksdepartementets* (LD) politikk og virkemiddelbruk. Det omfatter verdifulle kulturmiljøer og en et stort antall kulturminner, og gjenspeiler samspillet mellom ressursgrunnlag og historisk utvikling. LD er opptatt av det ”multifunksjonelle landbruket” og landbrukets rolle som kulturbærer. De har også ansvar for reindriftslandskapet. I dag har LD lagt inn totalt 4,72 mill. kroner i *Landskap i endring*. Dersom kulturminnetemaet skal få en tyngre vektlegging framover bør LD vurdere å øke sin andel med 2-3 mill. kroner. Viktige forskningstemaer vil kunne være regionale variasjoner i kulturminner og kulturmiljøer, og forvaltningsstrategier knyttet til ivaretagelse av disse i forhold til et landbruk som er i endring.

Fiskeridepartementet:

Fiskeridepartementet (FiD) har et ansvar for kystens kulturminner og kulturmiljøer. I sektorens miljøhandlingsplan er verneverdige fiskefartøy, bevaring av fyr og fyreiendommer, fiskerihavner og fiskeanlegg viktige temaer. Det utvikles for tiden et eget program på forskning i kystsonen. I dette programarbeidet skal helhetlig areal- og ressursforvaltning være det sentrale. Her kommer kystens kulturminner og kulturmiljøer klart inn. Det utredningsgruppen har kartlagt av kunnskapsbehov i dette notatet vil også bli spilt inn i programarbeidet om kystsonen. Dersom det bli avsatt midler fra Miljøverndepartementet og Fiskeridepartementet til kystsoneprogrammet bør en andel av disse kanaliseres inn mot forskning på kulturminner og kulturmiljøer.

Kommunal og regionaldepartementet:

Kommunal og regionaldepartementet (KRD) har ansvar for urbefolkning og norske minoriteter, herunder også deres kulturminner og kulturmiljøer. Det er naturlig at KRD

utreder ressurser til en oppstart av en satsing på dette temaområdet. I sin sektorvise miljøhandlingsplan er KRD spesielt opptatt av at samiske kulturminner og kulturmiljøer blir godt ivarettatt i den kommunale planlegginga. 2 millioner over 10 år gir muligheter til et godt løft på dette området.

KRD har ansvaret for byggesaksdelen av Plan og bygningsloven. Til arbeidet i byggesektorens utvikling i miljøeffektiv retning, som også er KRDs ansvar, kan det hentes mye kunnskap fra kulturminner, med hensyn til materialbruk og materialkvalitet, konstruksjoner og gamle håndverksteknikker. KRD har også ansvar for ressurser til regional utvikling i samarbeid med fylkeskommunene og Sametinget som regionale utviklingsaktører. Utredningsgruppen foreslår en tverrgående satsing på verdiskaping med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer, der fylkeskommunen og Sametinget bør være sentrale aktører. Gruppen anbefaler Forskningsrådet å se nærmere på mulighetene for å utvikle et slikt forskningsbasert verdiskapingsprogram.

Kultur og kirkedepartementet:

Kultur og kirkedepartementet (KKD) bør legge inn en økning i sitt bidrag til det nye program for kulturforskning 2003-2007. I KKD's miljøhandlingsplan heter det at Riksantikvaren og museene i størst mulig grad bør harmonisere sine systemer for dokumentasjon og forskning. Forskningsaktivitetene ved museene bør styrkes. Det heter videre at museene og offentlig kulturminneforvaltning bør gå sammen om programmer der forskning om kulturminner og kulturmiljøer styrkes. (1-2 mill. kroner).

Forsvarsdepartementet:

*Forsvarsdepartementet har gjennom Forsvarsbygg gitt gode innspill til utredningsgruppen på kunnskapsbehov. Her er *Landskap i endring* et aktuelt program. (1-2 mill. kroner).*

Utenriksdepartementet/NORAD:

Kulturminner og kulturmiljøer kan spille en viktig rolle i de fattige landenes arbeid med utvikling av lokalsamfunn og nasjonal identitet. For norsk kulturminneforskning er det også viktig å lære av de tanker og den utvikling som foregår med utgangspunkt i kulturarven nettopp i disse landene. Kulturminneforskningen er i dag svakt representert i arbeid med miljø og utvikling. UD/NORAD kan benytte satsningen på kulturminner og kulturmiljøer til å få utviklet et kunnskapsgrunnlag for en sterkere vektlegging av dette temaet i samarbeidet med utviklingsland. I dag har UD lagt inn 0,5 mill. kroner i *Landskap i endring* til forskning på kulturminner og kulturmiljøer i utviklingsland. (1 mill. kroner). Dette bør økes slik at det kan romme 2-3 prosjekter som kan danne et fagnettverk.

Nærings og handelsdepartementet:

NHD er opptatt av forskning som stimulerer til innovasjon og nyskaping. De har tidligere hatt en satsing mot reiselivsutvikling der også kulturminneområdet har inngått. Ved å knytte seg inn mot denne forskningssatsningen, hvor verdiskaping er et integrert tverrgående tema, vil de kunne få fram et kunnskapsgrunnlag som kan gi et godt utgangspunkt for å vurdere verdiskapingspotensialet på kulturminneområdet og få til fruktbare koplinger opp mot næringslivet. (1 mill. kroner).

Samferdselsdepartementet:

Samferdselsektoren har egne kulturminner og kulturmiljøer de har ansvaret for å ta vare på. I følge sektorens miljøhandlingsplan skal anleggning av nye veier, bruer og lignende inngrep i størst mulig grad ta hensyn til kulturminner og kulturmiljøer. Det er kunnskaps- og

metodeutfordringer knyttet til å få fram verdiene av kulturminner og kulturmiljøer, som ofte er vanskelige å tallfeste i modeller og analyser, når de skal avveies mot lettere kvantifiserbare størrelser som for eksempel kjørelengde og kjøretid. (1. mill. kroner).

Barne og familiedepartementet:

Regjeringen har en tverrgående satsing på barn og ungdom. Erfaringer viser at lokal mobilisering av barn og unge knyttet til forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer er viktig verdiskaping i lokalsamfunnet. Vi trenger mer kunnskap om hvilken betydning dette har for opplevelsesverdier, tilhørighet og opplevelse av egen identitet.

Utdannings og forskningsdepartementet:

Utdannings og forskningsdepartementet bør få del i utredningsgruppens vurdering av behovet for styrking av den grunnleggende forskningen på kulturminneområdet. Det skjer nå en omstrukturering av både undervisning og forskning. Det er viktig at kulturminneområdet kommer tydeligere ut av denne omstillingen, både når det gjelder undervisning, profesjonsrettet tenkning, nettverkstiltak, grunnleggende forskning og kompetanseheving, som doktorgradsprogrammer og post.doc. opplegg. *Program for kulturforskning 2003-2007* er det mest nærliggende programmet for grunnleggende forskning på kulturminneområdet (humanistisk og samfunnsvitenskapelig) for å kunne dekke behovet for grunnleggende forskning på kulturminneområdet. Utredningsgruppen vurderer behovet til ca. 5 mill. kroner per år i 10 år for å få løftet grunnleggende forskning omkring kulturminner og kulturmiljøer. De fire landsdelsmuseene har viktig kompetanse og bør også få styrket sin forskning.

Kommunenes sentralforbund:

Det pågår et reformarbeid i offentlig forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer, hvor det forberedes en gradvis delegering av flere oppgaver til fylker og kommuner. Det gjøres også forarbeid til en mulig delegering av oppgaver til de største byene. I denne prosessen blir behovet for god og målrettet forskningsformidling til kommunesektoren svært viktig. Utredningsgruppen foreslår en egen formidlingssatsing, og innenfor denne vil kommunene være en helt sentral målgruppe. KS bør kunne få dekket mye av kommunenes kunnskapsbehov gjennom denne forskningssatsingen, og oppfordres til å bidra og delta i formidlingsprogrammet. (1 mill. kroner per år i tre år.)

Figur over bevilgningsbehov fra departementene

	Ønsket nivå pr år:	2004 oppstartsår	2005	2006	2007 avslutning LiE
MD-kulturmin. kulturmil.		4 mill	6mill	6mill	6mill
MD-plan		3 mill	5mill	5mill	5mill
MD-friluft.		1mill	2 mill	2 mill	2mill
MD-kyst		2 mill	2mill	2 mill	2 mill
LD-kulturl.skap		1	2	2	2
FD-		1	2	2	2
KRD-sam etniske min.		1	2	2	2

KRD-verdiskapning		1 mill. (for-prosjekter)	2	2	2
KKD		1	2	2	2
UD/NORAD		1	1	1	1
NHD		1	1	1	1
SD		1	1	1	1
BFD					
UFD1		5	5	5	5
KS		1	1	1	

Utredningsgruppen vurderer behovet til å ligge et sted mellom 20 og 30 mill pr år. og anbefaler å legge opp til et langsiktig perspektiv (10 år), med evaluering i 2007, ut fra det syn at behovet for å styrke grunnleggende forskning og kompetanseutvikling er stort.

Landskap i endring er planlagt med varighet fram til 2007. Forskning på kulturminner og kulturmiljøer bør samlet ha en satsning på 10 år, det vil si ytterligere 6 år. Det forutsetter at en ved avslutningen av *Landskap i endring* for en ny vurdering av organisering av siste del av satsingen.

1 Det er et behov for å styrke grunnforskningen på kulturminneområdet. Det kan gjøres ved å styrke *Program for kulturforskning 2003-2007*. Det kan også gjøres ved å øremerke en andel innenfor programmet *Landskap i endring* til grunnleggende forskning.

Vedlegg 1

Utredningsgruppe for forskning på kulturminner og kulturmiljøer

Mandat

Periode:

Utredningsgruppen oppnevnes for perioden 01.09.2002 – 30.02.2003.

Styrende dokumenter:

- NOU 2002:1 *Fortid former framtid – utfordringer i en ny kulturminnepolitikk*
- Referat fra Idedugnad: Forskning om kulturminner og kulturmiljøer 21.02.2002
- Forskningsrådets høringsuttalelse til NOU 2002:1
- St.meld. nr 22(1999-2000) Kjelder til kunnskap og oppleving
- Forskningsmeldingen
- MDs prioriterte kunnskapsbehov 2001 – 2005
- Forskningsrådet strategiske plan Forskning for fremtiden
- Rikets miljøtilstand 2030 – et framtidssbilde
- MUs strategiske plan for miljø- og utviklingsforskning (1996)
- MUs handlingsplan for perioden 1999 – 2001 ”Tid for tiltak”
- Andre relevante dokumenter for forskning på området

Oppgave

Utredningsgruppen skal utarbeide en konkret plan som beskriver forskningsfeltets ansvarsområde med forslag til hovedmål, delmål og sentrale problemstillinger. Planen bør inneholde forslag til hvilke forskningsoppgaver som anbefales gitt prioritet innen gitte budsjettammer. Det må være samsvar mellom budsjettammer og forslag til mål, delmål og aktuelle FoU-oppgaver.

NOUen blir et sentralt grunnlag for arbeidet. Gruppen bes gå videre for å tydeliggjøre områdene der økt forskningsbasert kunnskap er nødvendig, og det vil være behov for å gjøre prioriteringer i forhold til ulike finansielle nivå. Det skal legges an et bredt faglig grunnlag og tenke helhet, slik utredningen gjør. Det er viktig å se på hvilke store prosesser som er på gang i samfunnet og hvilke kunnskapsutfordringer disse vil føre med seg; kystsoner/marin satsning, endringer i PBL, landskapsendringer, turisme, forhold til ulike befolkningsgrupper, næringsutvikling, brukerperspektivet mv. De faglige utfordringer kan være relevante for flere departementer (KKD, LD, FID, UFD, KR, NHD..), og sektoransvaret må ligge til grunn både mht mulig faglig utbytte og finansiering..

Gruppen bes utforme sentrale strategier i forhold til forskningen på feltet, mht krav til kvalitet, grunnleggende -, brukerrettet og anvendbar forskning, fler- og tverrfaglig forskning, rekruttering- og kompetanseutvikling, nasjonalt og internasjonalt samarbeid, formidlings- og kommunikasjonsstrategier, med mer.

I utredningsarbeidet skal involvere relevante FoU-miljøer, brukergrupper og forvaltning slik gruppen finner det hensiktsmessig.

Planen skal innen fagfeltet:

- Identifisere faglig status og kunnskaps- og kompetansebehov (de viktigste hovedtrekkene)
- Beskrive aktuelle forskningsoppgaver. Forskningsbehovene skal gis prioritet i forhold til ulike mulige budsjettnivå.
- Peke på områder der det er spesielle rekrutteringsbehov og behov for å bygge opp kompetanse.
- Peke på områder der det er ønskelig og nødvendig med flere- og tverrfaglig forskning innen feltet og over mot andre fagområder
- Peke på områder som er særlig aktuelle for internasjonalt samarbeid, særlig mot EUs 5 rammeprogram.

Frister for utredningsgruppen:

1. september 02	gruppen opprettes
1. desember 02	et foreløpig utkast der hovedutfordringer skisseres, som innspill til MDs arbeid med Stortingsmeldingen
1. februar 03	ferdig utredning
april	behandling i Områdestyret

Planleggingsgruppen rapporterer til Områdestyret for Miljø og utvikling.

Til rådighet for gruppen leies det inn en sekretær som vil koordinere det praktiske arbeidet og sammenstille de ulike innspillene i prosessen opp mot et ferdig dokument.

Mal for planen

Planen bør inneholde følgende punkter:

1. ***Bakgrunn:***
Identifiser kort faglig status samt kompetanse- og kunnskapsbehov innen fagområdet. Legg vekt på å få fram den spesifikke begrunnelsen for forskningen og utfordringene innen området – faglige og samfunnsmessige. Gjør rede for hvordan satsningen står i forhold til Forskningsmeldingen, Forskningsrådets strategi og andre viktige strategiske føringer for forskning.
2. ***Mål og delmål:***
Definer hovedmål og delmål for forskningssatsningen. Målene må være konkrete, etterprøvbare og kommuniserbare. Det bør etterstribes en kort, punktvis oppstilling. Det skal være mål relatert til de spesifikke faglige oppgavene forskningsområdet skal ivareta og til forskerutdanning (årsverk doktorgrads- og postdoktorstipend), publisering etc. De faglige ambisjoner må framgå av de formulerte mål.
3. ***Sentrale FoU-oppgaver:***
Angi kort de FoU-oppgavene som er sentrale for å nå de oppsatte mål. FoU-oppgavene må så langt det er mulig prioriteres og områder med høy risiko og høyt potensiale må identifiseres særskilt. Ta utgangspunkt i et realistisk budsjett. Det anslås et budsjett på ca 10 til 20 mill kr pr år der flere departementer bør bidrar, med et noe lavere grunnlag de første årene.
4. ***Kompetanseoppbygging:***
Angi områder hvor det er spesielle rekrutteringsbehov og behov for å bygge opp

kompetanse. Planen skal inneholde en oversikt over hvilke tiltak som anses nødvendig, blant annet en plan for doktorgradsutdanning med angivelse av antall doktorgrader (årsverk doktorgradsstipend) og eventuelle tiltak som vil kunne bidra til en mer lik kjønnsfordeling.

5. ***Styrking av fagmiljøer og ulike koblinger:***

Angi områder der det er spesielt viktig med flere- og tverrfaglig forskning for å lykkes. Forslag til arbeidsdeling mellom fagmiljøer bør vurderes og i de tilfeller hvor det er aktuelt, også forslag til optimal aktivering av sterke fagmiljøer og samarbeid mellom disse.

Angi områder hvor det er ønskelig og nødvendig med samarbeid med pågående forskning i Forskningsrådet. Der det er aktuelt, angi også samarbeidsområder med næringsliv/industri og/eller forvaltning.

Angi også de delene av satsningen som er aktuelle for internasjonalt samarbeid, særlig i forhold til EUs 5. rammeprogram. Angi eventuelt også annet internasjonalt samarbeid som anses viktig.

6. ***Informasjon og formidling:***

Beskriv aktuelle formidlings- og informasjonstiltak. Beskriv hvilke målgrupper satsningen retter seg mot.

7. ***Plan for gjennomføring:***

Selv om bevilgninger til feltet og omorganiseringen i Forskningsrådet vil være viktige faktorer for den framtidige organiseringen av denne forskningen, bes gruppen komme med synspunkter på hva den mener vil være en hensiktsmessig organisering.

8. ***Finansiering:***

Breddetenking bør være gjennomgående og gjenspeiles også finansielt, der sektoransvaret bør ligge til grunn. Identifiser mulige finansieringskilder til forskningsoppgavene; departementer og andre kilder. Identifiser hvilke deler av satsningen som vil være aktuelle for finansiering fra ulike departementer. Utarbeid forslag til en finansieringsplan for satsningen på bakgrunn av mulig framtidig finansiering på feltet, se også pkt 3.

Planen bør ikke være på mer enn maksimalt 30 sider. Utfyllende dokumenter, spesielle utredninger eller liknende kan vedlegges dersom planleggingsgruppen finner det nødvendig.

Vedlegg 2

NOU 2002:1 Fortid former framtid - utfordringer i en ny kulturminnepolitikk har vært et sentralt grunnlag for utredningsarbeidet.

NOU 2002:1 peker på 17 områder der det er særlig behov for fornyelse av kulturminnepolitikken, der det er et spesielt behov for forskning som kan gi ny kunnskap. De første 7 tar for seg betydningen av økt kunnskap for å utvikle *bedre virkemidler* i kulturminnepolitikken:

- Gjennomgang av lovverk. Utvikling av ny og forenklet kulturminnelov, bedre tilpasset morgendagens behov og bedre forankret i en bred samfunnsmessig forståelse av kulturminneområdets betydning. Kulturminneområdet må styrkes i plan og bygningsloven slik at området blir tydelig i kommunenes plan- og beslutningsprosesser.
- Kunnskap om aktørene i området og hvordan det kan utvikles bedre samarbeid om felles mål. Større likeverd mellom aktørene på området er et mål. Evaluering av organisering og oppgaveløsning i kulturminneforvaltningen viser at det er behov for endringer knyttet til nye strategier og samarbeidsformer.
- Bedre kunnskapsgrunnlag for å kunne begrunne og formidle hvorfor det er viktig at noe tas vare på.
- Forhold mellom regelverk og praksis. Mer kunnskap om hvordan dispensasjonspolitikken fungerer. Tydeligere og mer forutsigbar dispensasjonspolitik.
- Kunnskapsgrunnlag for utvikling av en mer differensiert fredningspolitikk, mer vektlegging av kombineringsbruk og vern. Dette er sentralt i de vurderinger som er gjort av de næringsmessige konsekvensene av kulturminneloven.
- Kulturmiljøfredninger er et relativt nytt virkemiddel, men vil sannsynligvis få økende anvendelse. Det ligger et stort konfliktpotensiale i slike fredninger i det menneskene skal fortsette å leve og utfolde seg i kulturmiljøene. Avveining mellom hensynet til bruk og vern av kulturmiljøer krever mer kunnskap og systematisk bearbeiding av erfaringer.
- Bedre registre som gjør kunnskap om kulturminner og kulturmiljøer tilgjengelig for alle interesserte aktører gjennom en portal.

De neste 10 punktene gjelder kunnskapsbehov knyttet til mer konkrete kulturminnefaglige temaer:

- *Landskapet* og dets kulturminner og kulturmiljøer. Bruken av landskapet har endret seg gjennom tidene og avspeiler menneskenes liv og virksomhet i tid og rom. Landskapet er en viktig kunnskapskilde, samtidig som det er under sterkt endringspress i dagens samfunn.
- Arkeologiske kulturminner og *det lange tidsperspektivet*. Kunnskap om den tidligste bosetting i ulike deler av landet er grunnlaget for å forstå de endringer som har skjedd opp igjennom historien. Denne kunnskapen må videreutvikles og formidles.
- Oppfølging av Malta-konvensjonen og *etterreformatorisk arkeologi*. Norge har forpliktet seg gjennom konvensjonen til å sikre også den arkeologiske kulturarven som ikke blir fanget opp av den automatiske fredningen. Det kreves et omfattende registrerings- og dokumentasjonsarbeid for å få fram et grunnlag for å prioritere mellom ulike kulturminner fra tiden etter reformasjonen.
- Bedre vern av *samiske kulturminner*. Samene står i en særstilling som urfolk. Den samiske kulturminneforvaltningen står overfor spesielle utfordringer. Samiske

lokalsamfunn og primærnæringsutøvere har stor kunnskap på sine områder som bør aktiviseres og videreføres.

- De *nasjonale minoritetene* og den flerkulturelle utfordringen. Felles for disse gruppene er at storsamfunnet har gjort svært lite for å sikre deres kulturarv. Det kulturelle mangfoldet må i sterkere grad integreres i kulturminneforvaltningen.
- Bedre vern og formidling av *kystens kulturhistorie*. Viktige deler av kystens kulturhistorie og kulturminner knyttet til fiskerinæring og bosetting langs kysten er bare i beskjeden grad dokumentert og håndtert av kulturminneforvaltningen. Presset på kysten og de nære sjøområdene er stort. Bedre kunnskap må til dersom beslutninger om arealbruk og utbygging skal treffes også ut fra hensyn til kulturminner og kulturmiljøer.
- Kulturminner og kulturmiljøer som del av *by- og tettstedsutvikling*. Det bør satser mer på å bruke kulturminner og kulturmiljøer som utgangspunkt for og en ressurs i by - og tettstedsutviklingen.
- Bedre vern og formidling av *kulturminner fra den nære fortid*. Spor fra de siste 150 årene blir bare i liten grad sikret gjennom fredning. Samtidig øker endringstakten i samfunnet. Dette gjør at det må rettes mer oppmerksomhet mot kulturminner fra perioden nær vår egen tid.
- Norges bidrag til UNESCOs liste over *verdens kultur- og naturarv* omfatter bl.a. en stavkirke og bygningsmiljøer i tre. Nye nominasjoner skal legge vekt på kombinasjonen av natur og kultur. Disse kan bli modellområder for forskning og utprøving av nye former for skjøtsel.
- Vern og ressursforvaltning av *bygningssarven* er viktig av flere grunner. Den er avgjørende for å redusere det materielle forbruket - og med dette minske energibruken og produksjonen av avfall.

Vedlegg 3

Om tidligere programmer og erfaringer fra disse

Det er tidligere bevilget midler til forskning på kulturminner og kulturmiljø hovedsakelig innen Forskningsrådets to tidligere områder: *Kultur og samfunn* og *Miljø og utvikling*. Området for Kultur og samfunn har støttet humanistisk og samfunnsvitenskapelig grunnforskning, og innenfor kulturminneområdet vil det hovedsakelig dreie seg om humanistisk forskning som tar opp kulturhistoriske problemstillinger knyttet til kulturminner. Her har de kulturminnerrelaterte fagene, som arkeologi, etnologi, historie, samfunnsgeografi, kunsthistorie og arkitekturteori, kunnet søke forskningsmidler. Området har også programmer med spesielle siktemål, som for eksempel å styrke samisk forskning, og et eget byutviklingsprogram.

Området for Miljø og utvikling har ansvaret for miljøforskning og forskning om utviklingsland og utviklingsprosesser. Miljøforskningen skal gi kunnskap om effektivt miljøvern og fornuftig forvaltning av naturressurser og kulturmiljø. Utviklingsforskningen søker innsikt i endringsprosesser og har som mål å bidra til en bærekraftig utvikling, reduksjon av fattigdom og bærekraftige Nord/Sør-relasjoner.

De viktigste programmene som har vært relatert til kulturminner og kulturmiljø, er tre suksessive forskningsprogrammer, *Program for forskning på kulturminnevern* (FOK) (1988-1993), *Kulturminner og miljø* (1994-1999) og *Landskap i endring* (2000-2007). FOK lå under området for Kultur og samfunn, mens de to påfølgende programmene var plassert under området for Miljø og utvikling. Denne overgangen gjenspeiler at kulturminneforvaltningen inngår i et helhetlig miljøperspektiv, og at miljø- og kulturlandskapstankegangen ble trukket sterkere inn i kulturminneforskningen.

I 1988 ble Riksantikvaren gitt status som et direktorat under Miljøverndepartementet, og i 1990 fikk man en desentralisering av kulturminneforvaltningen til fylkesnivået. Samisk kulturminneråd ble opprettet i 1994 som et underliggende råd av Sametinget, og det ble delegert myndighet til forvaltningen av samiske kulturminner etter kulturminneloven. Samme år ble Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) etablert, som følge av at Miljøverndepartementet ønsket et skille mellom forskning og forvaltning. Grunnlaget ligger i Handlingsplan for kulturminneforvaltning (MD 1992), og NIKU's viktigste formål var å utføre anvendt forskning knyttet til kulturminner som miljøressurser. Dette formålet gjenspeiler viktige sider ved de endringer som i 1992 ble foretatt i kulturminneloven som fikk ny og utvidet formålsparagraf og introduserte begrepet kulturmiljø.

Program for forskning om kulturminnevern (FOK)

Det seksårige programmet *Program for kulturminnevern* (FOK) ble etablert i 1988 under det daværende Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF)/Rådet for humanistisk forskning. Ved opprettelsen av Norges forskningsråd ble programmet lagt til Kultur og samfunn. Programmet hadde et budsjett på rundt 24,5 mill. kroner, og skulle dekke åtte forskningsområder: 1) verneteori/vernekriterier, 2) bygningsvern, 3) teknisk kulturminnevern (konservering og vedlikehold), 4) kulturlandskapsvern, 5) samisk kulturminnevern, 6) vern av kulturminner under vann 7) fartøyvern og 8) fornminnevern. De forskjellige satsingsområdene ble prioritert noe ulikt, blant annet ut fra behovet for kompetanseoppbygging innenfor visse fagområder og i forhold til hvilke temaer det kom inn tilfredsstillende søknader. FOK

programmets resultater ble presentert i en egen serie på totalt 25 publikasjoner. Programmet var organisert med to forskningsledere, og det kom to doktorgrader ut av programmet.

Erfaringene fra *FOK* viste at det tok tid å få miljøene oppmerksomme på de forskningsmulighetene som fantes. Ønsket om tverrfaglighet vokste fram etter hvert, men det var vanskelig å få det til i særlig utstrekning innenfor *FOK* programmets levetid. Erfaringene fra *FOK* ble viktige for de to påfølgende programmene som videreførte kulturminne- og kulturmiljøforskningen, *Kulturminner og miljø* og *Landskap i endring*, begge innenfor området for Miljø og utvikling. I disse programmene ble det også satset mer på anvendt forskning, det vil si forskning som relaterer seg til dagens forvaltning av kulturminner i landskapet.

Kulturminner og miljø

Kulturminner og miljø hadde en varighet på fem år, fra 1994 til 1999, og hadde i alt 15 mill. kroner til disposisjon. Programmet ble etablert for å styrke den anvendte forskningen knyttet til offentlig kulturminneforvaltning og for å utvikle den tverrfaglige kunnskapen som er en forutsetning for å kunne drive moderne kulturminneforvaltning. For de kulturhistoriske fagene, hvor forskningen fram til 1994 utelukkende skjedde ved universitetene og forskningen hadde grunnforskingspreg, representerte det anvendte perspektivet en ekstra utfordring.

Programmet fikk til oppgave å formulere noen sentrale kunnskapsbehov knyttet til en samlet miljøvernforvaltning med utgangspunkt i kulturminnene. Tre problemområder utgjorde essensen i *Kulturminner og miljø*:

- Kulturell forståelse som basis for miljøvern og forskjellige befolkningsgruppers opplevelse av kultur- og miljøbetinget livskvalitet.
- Forholdet mellom kulturminner og landskap.
- Verdigrunnlag og kriterier.

Programmet var organisert mer sentralt, og tok et nytt grep gjennom å kople ulike forskningsmiljøer i forskjellige prosjekter. Det kom tre doktorgrader ut av prosjektet. I mai 2000 hadde programmet sin avslutningskonferanse, hvor de viktigste resultatene ble oppsummert og senere publisert i en bok. Det er ikke foretatt en ekstern evaluering av programmet, men en mulig erfaring kan være at siden programmet først og fremst har gått på natur- og kulturdimensjonen, har den samfunnsfaglige delen ikke blitt så sterkt representert.

Landskap i endring; bruk og forvaltning av kulturmiljø og naturressurser

I 2000 ble programmet *Landskap i endring; bruk og forvaltning av kulturmiljø og naturressurser* etablert, og er planlagt å ha en varighet fram til 2007. Det totale budsjettet for programmet er ca. 124,5 mill. kroner. Det bygger på fire tidligere programmer; *Bruk og forvaltning av kulturlandskap og utmark*, *Kulturminner og miljø*, *Miljøbetinget livskvalitet* og *Bærekraftig forvaltning av biologiske fellesressurser*. Flere av prosjektene fra sistnevnte program ble videreført i *Landskap i endring*.

Overgangen fra små tematisk avgrensede programmer til større og mer langvarige satsinger medfører at *Landskap i endring* har fått et svært bredt ansvarsområde. Hovedmålet med programmet har vært å gi kunnskap som støtter utviklingen av en helhetlig og langsiktig forvaltning av kulturmiljø og naturressurser. Naturfagene er sterkt representert, og kulturminneforskningen utgjør totalt sett en mindre del av programmet; rundt en tredjedel av

prosjektene i *Landskap i endring* knytter seg i større eller mindre grad til forskning på kulturminner og kulturmiljø.

Landskap i endring vektlegger å skape et kunnskapsgrunnlag for en moderne kulturminneforvaltning. Programmet er svært omfattende og anvendt og blant annet opptatt av hvordan komplekse kulturminnekategorier og kulturmiljøer forstås, avgrenses og forvaltes i landskaper som er i drift og under samfunnsmessig utvikling. Det er også opptatt av effekten av virkemiddelbruk innenfor landbruket, utvikling av metoder for miljøovervåking, og viktigheten av å ta utgangspunkt i ulike befolkningsgruppers landskapsforståelse for å oppnå en bærekraftig bruk og forvaltning av kulturmiljøene som fellesressurser. Per februar 2003 er det tre doktorgradsstipendiater som arbeider med forskning i forhold til kulturminner og kulturmiljø i *Landskap i endring*.

Erfaringer

Evalueringen av *FOK* viste hvor viktig det er med en mer langsiktig kulturminneforskning. Det ble også klart at en mer suksessiv økning av ressursene til forskning på området og sterkere internasjonal karakter på forskningen var ønskelig. Evalueringsutvalget anbefalte dessuten et tettere samspill med forvaltningen, og en økt satsing på problemstillinger som er presserende å få løst for forvaltningen. Disse erfaringene ble førende for de to påfølgende programmene.

Gjennomgangen av de tre programmene viser en gradvis endring av fokus fra mer objektorientert forskning til videre og mer tverrfaglige problemstillinger og et mer anvendt perspektiv.

Det har tatt tid å bygge opp et eget forskningsmiljø på området, og det har også tatt tid før etablerte universitetsmiljøer har sett muligheten ved programmene. Status i dag er at vi ser kimen til spennende nye nettverk som gir grunnlag for forskning med økt tverrfaglig fokus.

Vedlegg 4

Om behovet for en grundig oversikt over kulturminneområdets kunnskapsstatus

Det har gjennom de siste tiår med uregelmessige mellomrom vært gjort forsøk på å kartlegge kulturminneforvaltningens kunnskapsbehov.

Norges allmennvitenskapelige forskningsråd fant i sin store Humaniorautredning i 1975 få prosjekter innen humanistisk miljøvernforskning. NAVF satte derfor ned et utvalg som skulle vurdere behovet for forskning om bygnings- og bomiljøer. Utvalget, ledet av etnologen Anne Louise Gjesdal Christensen, avga sin innstilling i mai 1979, og denne pekte på 15 ulike områder man så forskningsbehov på. Disse er avgrenset til bygningsvernet, men det er interessant å se at man bl.a. pekte på temaer som bygningsvernet som ledd i planarbeidet, bygningers formale egenskaper i forhold til bruk og bruksendringer, opplevelse av bygde omgivelser, bevaringsarbeid og bevaringskriterier, bygningsteknologi og også bygningsvernpolitikk i kommunene. Innstillingen ble behandlet på en NAVF-arrangert konferanse to år senere, og der konkluderte man med at de primære kunnskapsmangler var at man ikke hadde generell oversikt over kulturminnene og at det ikke var utviklet et verdigrunnlag for verneverdighet.

NOU 1982:36 *Kulturminnevernet*, som lå til grunn for det senere arbeid med omorganisering av kulturminneforvaltningen, understreket at *forskning var en forutsetning for at man i det hele tatt kunne drive en kulturminneforvaltning*.

I 1983 fikk kunsthistorikeren Dag Myklebust et kortvarig oppdrag av Miljøverndepartementet for å utrede forskning innen kulturminnevernet. Han avgrenset sitt oppdrag å stille spørsmålet "Hva er de mest påtrengende kunnskapsbehov i arbeidet med forvaltning av kulturminneloven av 1978?", og han oppsøkte et forsøksvis representativt utvalg av forvaltningsinstitusjoner, deriblant to av de arkeologiske landsdelsmuseene som den gang hadde forvaltningsansvar, og samisk etnografisk avdeling ved Tromsø museum. Han kommer til samme konklusjon som man gjorde på den overfor nevnte NAVF-konferansen, og beskriver de to forskningsmessige hovedproblemer som **synteseproblemet** og **evalueringsproblemet**. Av de mer spesifikke kunnskapsbehov som Myklebust formidler fra fagmiljøene kan eksempelvis nevnes:

- Hvordan virker verneplanene i det praktiske liv?
- Nyere tids arkeologi.
- Det samiske kulturminnevernets plass i det norske storsamfunnet.
- Forskning på nye driftsmåter for gamle driftsbygninger, sjøhus o. l.
- Forskning om materialers egenskaper.

Utvikling av kriterier for verneverdighet var selvsagt viktig, og man var opptatt av det som ble kalt "EDBs inntog i kulturminnevernet".

I Stortingsmelding nr.39 (1986-87), som i sin tur førte til desentraliseringen av kulturminnevernet i 1990, ble det skissert tre forskningsbehov som kan sammenfattes slik:

1. Studier av kulturminner som ressurs - miljømessig, sosialt og økonomisk.
2. Studier for å styrke det faglige grunnlag for kulturminneforvaltningen (oversikter over og formidling av eksisterende kunnskapsmengde, kriterieutvikling og utvikling av tekniske metoder).
3. Studier av ulike virkemidler i vernepolitikken.

En arbeidsgruppe nedsatt i 1992 avga året etter en innstilling til Norges forskningsråd med tittelen ”Vurdering av behovene for kulturminneforskning”. Svært mange av utvalgets anbefalinger var organisatoriske. Man foreslo et forskningsprogram om kulturminner og miljø, der man trakk fram følgende tre områder:

1. Kulturell forståelse som basis for miljøvern og forskjellige befolkningsgruppers opplevelse av kultur- og miljøbetinget livskvalitet.
2. Forholdet mellom kulturminner og landskap.
3. Verdigrunnlag og kriterier.

Siden det er tema som går igjen i hver eneste beskrivelse av behovet for forskning, enten det nå kalles kulturminneforskning eller kulturminnevernforskning, er det nærliggende å stille spørsmålet om den faktiske forskning som initieres ikke samsvarer med de behov som finnes. Dette spørsmålet kan bare besvares ut fra en reell beskrivelse av kunnskapsstatus.

Utredningsgruppens arbeid har vist at det er svært vanskelig å gi en troverdig beskrivelse av dagens kunnskapsstatus på kulturminneområdet. Dette skyldes delvis områdets kompleksitet, men sannsynligvis også at formidlingen av eksisterende kunnskap er alt for dårlig.

Det produseres kontinuerlig arbeider av verdi både for økt allmennkunnskap om kulturminner og av verdi for kulturminneforvaltningen. Det er grunn til å anta at den forskning som knyttes til avhandlinger til hovedfag og doktorgrader i kulturminneområdets kjernefag ved våre høyskoler delvis ligger innenfor de områder der det formuleres kunnskapsbehov, og da også i nærværende utredning.

Utredningsgruppens erfaring er imidlertid at det er arbeidskrevende bare å skaffe tilveie oversikter over de akademiske avhandlinger som produseres ved de ulike universitetsinstitutter. Det finnes tilsynelatende ingen systematisk produksjon av resymeer som distribueres, for eksempel over internett, slik at man kan danne seg et bilde av en avhandlings relevans for en gitt problemstilling.

En gjennomgang av avhandlingstitler på de lister som det har lyktes å skaffe tilveie, viser at det innen flere fag tilsynelatende har vært tatt opp problemstillinger som er sentrale i det som beskrives som forskningsbehov. I hvilken grad de reelt er relevante kan kun fastslås ved å se nærmere på den enkelte avhandling. I dag har vi ingen forestillinger verken om eksisterende forsknings relevans, kvalitet eller framtidig anvendbarhet.

Dette er et arbeid av et slikt omfang at det ikke har vært mulig å utføre det innen rammen for utredningsgruppens virke. En viktig konklusjon er likevel at en fornuftig forskningsstrategi på kulturminneområdet bare kan lages på basis av en kvalifisert beskrivelse av kunnskapsstatus. Denne vil i seg selv være anvendbar for forvaltningen, i det den vil gi anvisninger på hvor det er mulig å hente inn kunnskap relevant for den problemstillingen man i øyeblikket står overfor.

Å lage et opplegg for beskrivelse av kunnskapsstatus må være en viktig oppfølging av denne utredningen.

Vedlegg 5

Nordisk og internasjonalt samarbeid

Det finnes flere ulike former for formaliserte samarbeid og nettverk mellom de nordiske landene på kulturminneområdet. Kulturminneforvaltning er ikke et eget ansvarsområde i *Nordisk ministerråd*, men delt på flere embetsmannskomiteer. I 1993 kom kulturminnesektoren med under Arbeidsgruppen for naturvern og friluftsliv. Det førte til at fagområdet fra 1996 kom inn i den nordiske miljøstrategien. Den største satsingen hittil har vært å utarbeide *Handlingsplanen for kulturmiljø i landskapet*. Målet er å styrke helhetsperspektivet i den nordiske kulturminneforvaltningen. Gjennomføringen av handlingsplanen startet i 1997 og har tatt fire prioriterte områder: den nordiske kystkulturs særart og livskraft, jordbrukslandskapets kulturverdier, metoder for miljøkonsekvensvurderinger og nordisk videreutdanning av kulturmiljøforvaltere. Det er også utarbeidet en *Nordisk handlingsplan for natur- og kulturbeskyttelse i Arktis – Grønland, Island og Svalbard*, som gjennomføres i perioden 2000-2004. Det finnes også et nytt *nordisk samarbeid om samiske spørsmål*. Det første møtet ble holdt i november 2000. Målet er å bedre samarbeidet om samiske saker og urfolkskontakt mellom sametingene og regjeringene. Samarbeidet skal sikre samisk kultur og gjøre det lettere å samordne nasjonale tiltak og fellesprosjekter. Det finnes videre flere kompetanseoppbyggingssteder som bygger på et samarbeid mellom de nordiske landene på kulturminneområdet, blant annet videreutdanningskurs i Stockholm for de som arbeider med bygningsvern, og NORREGIO's kurs innen natur- og kulturforvaltning. I tillegg finnes en rekke former for *regionalt samarbeid* om kulturarven i Europa, enten som en del av en helhetlig miljøatsing eller som særlige satsinger på kulturminner og kulturmiljøer. Flere av samarbeidsformene overskrider kulturminneområdet, de er bredere og fordrer en mer helhetlig miljøtankegang, noe som er med på å berike kulturminneområdet. Samarbeidet kan involvere fra to til et stort antall stater, til dels også tilgrensende stater utenfor Europa. Eksempler er Østersjø-samarbeidet, samarbeidet i den euroarktiske Barentsregionen, samarbeidet under Arktisk råd, Nordsjø-samarbeidet og samarbeidet under den norsk-russiske miljøvernkommisjonen.

Det 6. rammeprogrammets fokus på kulturminnerelatert forskning er betydelig redusert i forhold til engasjementet i 5. rammeprogram, hvor "City of tomorrow and Cultural heritage" tilhørte en egen nøkkelaksjon. Det er den sektorovergripende forskningen som skal stimuleres, for eksempel jordbrukets og luftforurensende sektors innvirkning på kulturminner og kulturmiljø. Programpunktet omfatter også forskning på effekten av økt turisme relatert til slitasje på kulturminner. Et hovedpoeng i forbindelse med lansering av EUs 6. rammeprogram^{2[1]}, med oppstart i 2003, har vært det å samle det europeiske forskningsområdet (ERA- European Research Area) og forsøke å unngå finansiering av parallellforskning i Europa. Dette betyr at kulturminneområdet må utvikle en beredskap for å kunne delta. Et annet EU program – Culture 2000 vil utlyse midler spesielt for kulturminneutredning i 2004. Culture 2000 programmet har karakter av utredninger av kunnskapsstatus, snarere enn forskning.

Norge har sluttet seg til en rekke internasjonale konvensjoner på kulturminneområdet. Den langt viktigste er UNESCO konvensjonen "The World Heritage Convention" fra 1972, som

^{2[1]} EU Commissions framework programme 6, 8.1. Policy-orientated research, Version 4 - 01/02/03

blant annet regulerer inskripsjonene av objekter på den såkalte verdensarvlisten. Norge har også sluttet seg til de tre Europarådskonvensjonene: Granadakonvensjonen om vern av faste kulturminner (1985), Maltakonvensjonen om vern av den arkeologiske kulturarv (1992) og Landskapskonvensjonen fra 2000. Omkring håndteringen av den siste er det etablert et nordisk samarbeid. Arbeidet med implementering av konvensjonene er en viktig arena for nettverksbygging, og komparative studier av hvordan dette håndteres ville være svært interessante. Andre typer problemstillinger som forholdet mellom konvensjonenes innebygde ideologi og verdigrunnlaget i de samfunn der de implementeres er aktuelle forskningsområder.

Miljøverndepartementet opprettet i mars 2001 Nordic World Heritage Foundation. Denne stiftelsens hovedoppgave er sammen med UNESCO å bidra med den internasjonale oppfølging av "World Heritage Convention". Konvensjonen ble vedtatt av UNESCOs Generalkonferanse i 1972, og per i dag 179 nasjoner ratifisert konvensjonen og 720 områder er innskrevet på verdensarvlisten. Nordic World Heritage Foundation har vært et prøveprosjekt siden 1996, og etter deres erfaring fra perioden 1996-2003, er det store udekkete forskningsbehov knyttet til oppfølging av konvensjonen internasjonalt:

- Hvordan behandles kravet fra UNESCO om forvaltningsplaner før innskriving på listen.
- Komparative studier av forskjellige typer forvaltningsplaner.
- Studier av turisttilstrømming eller innskrivning, og bærekraftige forvaltningsmodeller knyttet til dette.
- Hvilke økonomiske og sosiale muligheter åpnes for kommunenivå/lokalforvaltning.
- Komparative studier av media og informasjonsstrategier med eksempler fra forskjellige områder.
- Studier av modeller for utvikling og bevaring av historiske byer på listen.

Den Europeiske landskapskonvensjonen bygger på helheten av de ovennevnte konvensjonene og samler derfor mange av intensjonene. Konvensjonen påpeker at landskapet er en viktig arena som har allmenn interesse på det kulturelle, økologiske, miljømessige og sosiale plan. Landskapet utgjør en ressurs for økonomisk aktivitet, og vern, forvaltning og planlegging av landskap må balansere. Landskapet er et grunnleggende element i Europas natur- og kulturarv, og bidrar til folks velvære og europeisk identitet. Dette gjelder både i by og landsbygd. Det er et mål at kvalitet og mangfold skal opprettholdes som en felles ressurs. Forandringer i landskapet framskyndes av endringer i produksjonsteknikker, samferdsel, infrastruktur, økonomi og marked, og landskapet er samtidig et vesentlig element i den enkeltes sosiale utfoldelse og opplevelse, som medfører at vern, forvaltning og planlegging er en rettighet og et ansvar for alle. Konvensjonen ønsker å innføre et nytt regelverk som utelukkende gjelder vern, forvaltning og planlegging av alle Europas landskaper.

Konvensjonen pålegger de enkelte land å erkjenne at landskapet er et vesentlig element i folks omgivelser, som et uttrykk for deres felles kultur- og naturarv, og et fundament for identitet. De enkelte nasjoner plikter å gjøre tiltak for bevisstgjøring, opplæring og utdanning, kartlegging og vurdering, etablere mål for landskapskvalitet og politikkgjennomføring. Det skal etableres prosedyrer for medvirkning fra publikum, lokale og regionale myndigheter, og andre med interesse for landskapspolitikk. Landskapet skal integreres i distrikts- og byplanlegging, innen kultur, miljøvern, landbruk, økonomi og på det sosiale området, samt i andre sektorer som kan ha innvirkning direkte eller indirekte på landskapet.

Det finnes mange eksempler på at forholdet til kulturminner er forskjellig i andre deler av verden. I mange utviklingsland er kulturminner i langt større grad integrert i samfunnslivet, ikke minst i dagliglivet, og offentlig forvaltning har ofte mindre omfang.

Relasjonen mellom etniske grupper er ofte langt mer kompleks enn i Norge og kulturminnene en integrert del av disse relasjonene. Samtidig er nasjonsbygging ofte et styrende hensyn i postkoloniale stater der statsgrenser går på kryss og tvers av etniske grupper. En vil også finne at forfall er en del av materiell kultur, og derfor også et aspekt ved kulturminneforvaltning. Næringsmessig utnyttning av kulturminner har i mange land et langt friere spillerom, og konflikter mellom næring, kulturminneforvaltning og lokalsamfunn har dimensjoner som er ukjente i vår verden. Kulturminners forankring i religion er ofte eksplisitt og dette gjør at forvaltningsprinsipper som anvendes i vestlige sekulariserte samfunn ikke kan brukes. Slike eksempler kan gi nye perspektiv på forholdet til kulturminner i vårt samfunn, og være grunnlag for overføring av kunnskap fra vårt land til andre land. Komparative studier av hvordan kulturminner og kulturmiljøer blir forvaltet i vår verden og den tredje verden, vil uvilkårlig føre til et fordypet perspektiv, og til nyttig kunnskapsoverføring begge veier.

Forskning om kulturminners betydning i et lands utvikling og nasjonsbygging, hvordan de er kilder til lokal forskning, benyttes i utdanning, bidrar til å skape eller forstyrre økologisk balanse og deres verdiskapingspotensiale vil være viktig for å optimalisere innretningen av kulturminnebasert utviklingsarbeid.